

FILOSOFIE ČESKÉ NORMATIVNÍ ŠKOLY

ФИЛОСОФИЯ ЧЕШСКОЙ НОРМАТИВНОЙ ШКОЛЫ

DIE PHILOSOPHIE DER TSCHJECHISCHEN NORMATIVISTISCHEN SCHULE

VLADIMÍR VEVERKA

I. FILOSOFICKÉ VÝCHODISKO NORMATIVISMU A VÝVOJ NOVĚJŠÍ BURŽOASNÍ TEORIE PRÁVA

Vytvoření české normativní právní školy na počátku dvacátých let bylo dalším dokladem toho, jak česká buržoasní právní nauka sdílela v hlavních rysech osud evropské buržoasní právní nauky vůbec, zejména právní filosofie a teorie, která převládla v jednotlivých etapách vývoje v Rakousku a Německu. Přibližně stejná úroveň sociálně ekonomického vývoje a výrazná analogie v charakteru politickoprávního systému těchto zemí se s udivující pravidelností odrážely v jejich právní nauce a ideologii: lze říci, že po rychlém překonání přirozenoprávní teorie, která byla ostatně chápána velmi konservativně, se zde buržoasní právní nauka koncentruje v učení právního pozitivismu, jenž na rozdíl od anglické analytické školy navazuje na pozitivismus filosofický, a po éře jellinkovské široce pojaté státovědy a zájmové jurisprudence přechází k právní filosofii novokantovského a novohegelovského zaměření, jejímž vyvrcholením je právě normativismus a fenomenologie práva. I soudobý rozvoj sociologie práva v pojetí německého autora E. Ehrlicha a nejrůznější směry neopositivismu nalézají odezvu v poměrech české buržoasní společnosti.

Máme tu na mysli pouze základní znaky novější buržoasní teorie práva, protože vývoj české buržoasní teorie nutně s sebou přinesl řadu specifických zvláštností, časových odchylek atd., které souvisí s konkrétní historickou situací, například zdůraznění národnostního boje (Masarykův boj za české přirozené právo proti právu historickému aj.). Toto konstatování analogie ve vývoji buržoasní teorie práva nemůže být chápáno jako nacionální podřazení české právní kultury buržoasní éry kultuře německé, nýbrž pouze jako otázka právní teorie z hlediska jejich vývojových zákonitostí. Proto také kritika prováděná naším sociologem E. Chalupným se mýjela účinkem, jestliže vytýkala brněnské normativní škole nenárodnostní, německou orientaci.¹⁾ Filosofická a metodologická erudice normativismu se sice široce zakládala na pracích H. Kelsena, na

¹⁾ E. Chalupný, Sociologie. Základy, díl I. sv. 2, str. 207.

německé novokantovské filosofii, na Schopenhauerovi aj., avšak normativismus jako nový směr buržoasní právní teorie vyjadřující již některé potřeby buržoasie v podmínkách počátku imperialismu plně přihlédl k českým poměrům, neboť jeho koncepce právního formalismu ještě podporuje některé stránky buržoasní zákonitosti a tím i buržoasně demokratického režimu, který byl vymožeností převratu v roce 1918. Stejně tak některé reakční prvky, spjaté již s potřebami monopolistické buržoasie, pramenily z konkrétního třídního postavení české buržoasie, a nikoliv z německého zbožnění násilí v určité části buržoasní nauky.

Stejně tak není možné vysvětlovat rozšíření normativismu u nás pouze z náhodné konstelace stoupenců normativní teorie a jejich organizačního a materiálního zajištění ovládnutím brněnské právnické fakulty, nýbrž z určitých sociálněpolitických podmínek a politickoprávní praxe předmnichovské republiky.

Často se vznáší zejména v řadách neprávnické veřejnosti otázka, proč vznikaly tak složité a propracované teoretické systémy, jako byl právní normativismus a jiné směry buržoasní teorie práva, a zařadily se k nejrozsáhlejším oborům buržoasní nauky o společnosti, nebo se dokonce uvádí v pochybnost společenská účelnost těchto abstraktních a mnohdy těžko srozumitelných konstrukcí i z hlediska samé vládnoucí třídy a objevuje se odpor proti tomu, aby nauce o právu byl přisuzován charakter vědecké disciplíny. I v této souvislosti musíme konstatovat, že mimořádný rozvoj buržoasní právní nauky byl vcelku zákonitým důsledkem rozvoje poměrů buržoasní společnosti a státu. Byla-li idea práva a zákonitosti předním ideologickým prostředkem buržoasie v boji proti feudalismu za uchopení moci a později při zakrývání vykořisťovatelského a protidemokratického charakteru kapitalismu, není divu, že buržoasní sociální filosofii ovládl tzv. juristický světový názor, který pramen společenského vývoje a jeho zákonitosti spatřoval v ideji práva. Přitom se otázky práva stále více přesouvaly do popředí třídního boje. Odtud tolik pozornosti filosofické podstatě práva, zkoumání jeho úlohy v kultuře, politice a společenském životě vůbec, odtud ona tradice evropské právní kultury, spojená s určitým konkrétním stupněm rozvoje buržoasní společnosti. K rozvinutí buržoasní právní nauky nepochybně přispěla i tomu odpovídající oživená činnost právnických fakult, která vyšla vstříc všeobecné tendenci buržoasní nauky k další dělbě práce v oboru přírodních a společenských věd a přivedila vznik speciálních odvětví právní nauky. O jisté přebujení právní nauky nad objektivní potřeby buržoasní společnosti se pak přičinili jednotliví autoři, kteří nemohli pro své vesměs nesprávné základní filosofické hledisko a chaotické prosazování zákonů buržoasní společnosti postřehnout ani přibližně hranice mezi společenskou či vědeckou účelností a bezcenností.

Přitom je příznačné, že filosofické otázky práva, jejichž objasnění by mělo vést ke skutečnému poznání práva a jeho funkcí, zaujímaly v této buržoasní

právní nauce vždy význačné místo. Buržoasní teorie práva dominující v revolučním období, tj. přirozenoprávní teorie, byla přímo označována jako filosofie práva, protože se zabývala filosofickými úvahami o podstatě a hodnotě práva, o ideálním právu z hlediska základních filosofických kategorií atd. Nešlo zatím o samostatný obor právní filosofie, který se začal pěstovat později, teorie přirozeného práva ještě splývala s učením o státu, morálce, případně s učením o společnosti jako celku. K počátečnímu stadiu buržoasní právní teorie náleží i právní filosofie představovaná Kantem, Fichtem, Hegelem.

Tento intenzivní zájem buržoasní nauky o filosofické problémy právních jevů poskytoval významnou podporu politickému a ideologickému boji buržoasie proti feudalismu, a to nikoli pouze tím, že právněfilosofické koncepce prokazovaly nadřazenost kapitalistického systému nad feudálním, nýbrž i tím, že otázky práva spojovaly s ožehavými požadavky politického a hospodářského programu buržoasní revoluce, který aktivizoval revoluční vědomí pracujících tříd. I racionalistická filosofie, podnícená těmito hlubokými sociálními přesuny a nebývalým rozvojem přírodních věd, ovlivnila zkoumání práva svou široce založenou a optimistickou snahou řešit nejpalčivější problémy přírody, avšak s vírou v neomezené možnosti rozumu.

Období relativně klidného a stabilizovaného liberalismu přerušuje na čas tuto linii filosofie práva a nahrazuje ji dogmatickým, filosoficky lhostejným učením právního pozitivismu, aby ji v nebývalé síle rozvinulo na sklonku XIX. století v podobě samostatného oboru právní filosofie, která již zahajuje éru moderní buržoasní nauky. Tento přechod nemá všeobecný charakter, protože například v Anglii díky specifickému vývoji práva (k systému common law) odpor proti filosofii práva pokračuje setráváním při analytické jurisprudence.²⁾

Normativní škola v sobě zahrnuje jak látku moderní buržoasní filosofie práva, tak obecnou nauku o právu, překonávající úzké filosofickoprávní hledisko.

Nicméně i v období imperialismu se u některých směrů buržoasní teorie práva traduje, pokud jde o filosofické stanovisko, značná roztržitost (sociologické směry) nebo jeho podceňování v právním neopositivismu, popřípadě v sociologickém pozitivismu. Rovněž tam, kde se filosofická problematika soustředila v tzv. právní filosofii, se objevují rozpory jednotlivých proudů soudobé idealistické filosofie, které potvrzují, že chybné pojetí základních filosofických otázek právních jevů pokračuje v právní nauce i v současné době.

Uvedené srovnání nesmí vést ovšem k domněnce, že pěstování právní filosofie mělo význam toliko formální, že se projevilo jen v ucelenosti a systematizaci filosofických problémů. Buržoasní nauka se tím zároveň, podobně jako v ji-

²⁾ Srv. K. Opałek, *Filozofia prawa-jurisprudencja analityczna-teorija prawa, Państwo i prawo*, č. 1/1961.

ných společenskovedních oborech, přizpůsobila nové sociálněpolitické situaci, jež se vyznačuje zostřením, ale také zkomplikováním třídních rozporů, a kladě tak zvýšené požadavky mimo jiné i na právní ideologii. Právní otázky se dokonce stávají častým předmětem politického boje mezi buržoasií a proletariátem: dělnické hnutí vede například usilovný boj o všeobecné volební právo, staví do popředí otázku subjektivních práv občana zaručených ústavou, mravní hodnocení práva a jeho důsledky pro dodržování právních norem. Ideologické prvky starých filosofických systémů již zdaleka nepostačují a buržoasní právní teorie je nucena aplikovat filosofické názory soudobé, což znamená, že i vlastní obsah filosofického základu právní teorie prodělává mnohé změny. Soustavným řešením filosofické problematiky buržoasní právní nauka v neposlední řadě reaguje na rozvoj marxistické politické a právní ideologie, která obšírně vysvětluje právě podstatu práva a další základní otázky filosofické povahy.

Zatímco tyto nejobecnější znaky lze konstatovat v celé právní filosofii, značně se jednotlivé skupiny autorů právněfilosofické literatury rozcházejí v konkrétním zpracování. Normativní teorie práva, která se objevuje jako samostatný směr na počátku dvacátých let, využila své filosofické koncepce zvláště dokonalým způsobem k vyjádření některých zájmů monopolistické buržoasie. Její důkladně propracovaný filosofický systém měl především odůvodnit krajní formalismus normativní metody, s jehož pomocí byla popírána v podstatě jakákoliv souvislost práva s nenormativní oblastí společenských jevů, v první řadě se vzrůstajícími třídními konflikty a zostřeným hospodářským vykořisťováním pracujících monopolistickým kapitálem. Normativismus tím současně útočil proti materialistickému pojetí práva, které právní jevy vyvozuje konec konců z ekonomiky společnosti. Ovšem tento boj proti marxismu nevedl zcela otevřeně, nýbrž objektivisticky zavrhoval každou nenormativní metodu zkoumání práva, tj. i sociologizující, psychologické a jiné směry moderní buržoasní právní nauky.

Metodologické východisko normativismu, stejně jako sociologického a psychologizujícího směru, nebylo zdaleka zbaveno objektivní povahy: forma práva, působení práva ve společnosti (tj. sociologický prvek) a právo jako psychologický zážitek jsou objektivně dané stránky práva, které musí široce zkoumat i marxismus. Zatímco však buržoasní teorie práva absolutizuje jejich význam, marxismus je zkoumá a objasňuje v jejich jednotě, která je podmíněna určujícím postavením ekonomické základny a politiky.

Právě toto splývání poznatků a argumentů založených na objektivně existujících, reálných právních jevech s poznatky a argumenty založenými na falešných, zkreslených až absurdních představách o společnosti a právu, vedlo k tomu, že velkou část své stati věnujeme rozboru filosofického, a to především gnoseologického základu normativní školy. Marxistická kritika buržoasní právní ideologie je účinná i tehdy, prokáže-li se, jakými často zcela bezúčelný-

mi, neplodnými a vědecky zcela neúnosnými cestami se moderní buržoasní nauka o právu ubírala a že i touto metodou posloužila celkovému přechodu buržoasie k reakci.

Jaké zásluhy o vybudování filosoficky podložené právní teorie si sám normativismus přisoudil, to dosvědčuje kritika, kterou vznesli vůči dosavadní soudobé právní teorii jeho přední zastánci, v zahraničí H. Kelsen a u nás F. Weyr. Stanovisko Kelsenovo bylo motivováno nejprve tzv. antiideologickou tendencí, jež měla zaručit čistotu právní nauky, tkvící svými kořeny nikoliv v zájmech určitých sociálních vrstev, nýbrž výhradně v poznání. Přirozenoprávní směr i směry pozdější Kelsen označil za v podstatě ideologické, jimž šlo prý místo o poznání práva spíše o glorifikaci práva pozitivního jako správného a spravedlivého právního řádu. Dosavadní nauce bylo v souvislosti s tím dále vytýkáno, že vlastně svou snahou o poznání absolutních hodnot jako spravedlnosti, ideální normy atd. se uchyluje k irracionalismu.³⁾

F. Weyr se při posuzování vědecké úrovně tradiční právní nauky přidržel obou Kelsenových aspektů, obšírně i jí však vytýkal — s výjimkou teorie přirozeného práva, kterou ostatně označil za spekulativní — naprostý nedostatek filosofického zájmu nebo alespoň „plichtění teorie s praxí“, které je právě až do nejnovější doby příčinou toho, že se v teorii práva uplatnily ideologické prvky a právní věda se dostala do služeb politiky.⁴⁾ Za takové služebníčkování politice a praktikismu byl zvláště ostře kritisován právní pozitivismus a sociologický směr.⁵⁾ Příkladem opačné polemiky objevující některé vady normativismu může být jeden z výroků českého sociologa E. Chalupného: „Je tomu stejně se všemi jeho stoupenci. Dokud argumentují abstraktně není absurdnost jejich stanoviska tak zřejmá, protože v abstrakcích se dá tvrdit všechno na světě. Třebas i loňský následek letošní příčiny; ale jakmile zavadí doktriny ty o skutečný život, ihned je zjevna jejich jalovost. Proto také, ač Kelsenova nauka se šíří a s „vítězným“ hlukem propaguje už 22 let, neprokázala právnímu životu podnes žádné služby, právo veřejné ani soukromé ji nemůže potřebovat a sociální život ostatní tím méně.“⁶⁾ Příznivější stanovisko normativci zaujímal pouze k německé právní vědě na přelomu XIX. a XX. století, která filosoficky vyšla z novokantismu, i když ani jí nikde nepřiznali vědeckost v duchu normativistických kritérií. Je to vysvětlitelné tím, že sami na ní v mnohém navazovali, přebírajíce i název „ryzí nauka právní“, který se v ní prvně začal používat. Již otevřeně se však mnozí hlásili k obecné novokantiánské filosofii (např. Kelsen ke Cohenovi aj.).

Výsledek tohoto hodnocení buržoasní právní nauky nemohl vyznít jinak než

³⁾ Viz H. Kelsen, *Ryzí nauka právní*, čes. překlad, Orbis, 1933, str. 13—14.

⁴⁾ F. Weyr, *Teorie práva*, 1936, str. 18, 132 a další.

⁵⁾ H. Kelsen, *Sociologická a právní idea státní*, Sborník věd právních a státních, sb. 14; F. Weyr, *O sociologické metodě*, 1927.

⁶⁾ *Sociologie*, díl I, sv. 2, str. 199.

ve prospěch normativismu, protože všechny jeho požadavky skutečné vědeckosti právní teorie nebyly ničím jiným než vedoucími zásadami teorie normativní. Právě v normativní teorii její stoupenci spatřovali, byť to vždycky přímo neprohlašovali, vrchol právního myšlení a teoretického zkoumání práva vůbec.

Je jistě nesporné, že normativismus ve srovnání s ostatními směry buržoasní právní nauky věnoval filosofickým otázkám největší pozornost: vynikl soustavností jejich zpracování, protože podal ucelenou koncepci své právní noetiky, logiky a metodologie, zatímco ostatní směry (i v moderní právní filosofii) se držely značně omezené filosofické problematiky a neusilovaly do té míry jako normativismus o dokonale formálně logické skloubení celého systému. Nelze přehlížet ani to, že rozsáhlé polemiky, které objevení normativní teorie v právní nauce vyvolalo, ještě dále tento systém vytrýbily a zmírnily jeho vnitřní rozpory. Aniž bychom se zatím pouštěli do hlubšího rozboru této skutečnosti, chceme již nyní připomenout, že kromě určitých sociálně politických příčin to bylo dáno samým charakterem normativismu jako krajně formalistického proudu buržoasní právní nauky, který dogmaticky pracoval jen s právními normami, aniž vyšel za rámec platného právního řádu. Proto také normativistické řešení některých otázek, jež mohou být zkoumány relativně dogmatickou cestou i v marxisticko-leninské teorii práva, můžeme s jistými výhradami použít (např. v některých otázkách interpretace právní normy, struktury právní normy apod.).

Stejně tak je normativismus svého druhu příkladem důkladnosti, s jakou provedl syntésu módního filosofického systému kritického idealismu, započatého I. Kantem, a aplikoval jej v období imperialismu na právní nauku.

Avšak tato formální stránka nemůže být důkazem vědeckosti normativismu, protože v souvislosti s jeho obsahem jasně ohrázela řadu protivědeckých idejí novodobého subjektivního idealismu. Pouze tímto způsobem umožnila, ať si to již uvědomovala, či nikoliv, prosazovat filosofické a politickoprávní názory výhodné pro vládnoucí vrstvu současného buržoasního státu. Dosvědčuje to již zmíněná kritika, kterou stoupenci normativní teorie vznesli vůči ostatní právní nauce. Ačkoliv zamítání úzkého praktikismu tradiční právní nauky, pozitivistické metody atd. samo o sobě bylo odůvodnitelné a získávalo si popularitu, přece tato kritika vcelku nemohla být správná, protože na místo dosavadních prosazovala novou nevědeckou teorii v podobě normativismu. Normativci zdůrazňovaná snaha po přísné vědeckosti a objektivnosti se dostala do rozporu s vlastním systémem přibližně stejným způsobem jako u jiných buržoasních autorů (viz např. rozpor mezi kritickou činností L. Duguity a jeho učením solidarismu).

Vytýká-li se teorii přirozeného práva paušálně metafyzická spekulativnost a irracionalismus, aniž byla rozlišena klasická škola a soudobá tzv. teorie obrozeného práva přirozeného, představovaná Génym, Del Vecchiem, klerikál-

ními autory aj., pak se tím zcela opomíjí otázka změny úrovně a společenské úlohy filosofie. Proti metafyzické spekulaci této školy normativismus postavil subjektivně dané formy normativního poznávání a agnostický relativismus, ač obojí rovněž nemůže vést ke zjištění skutečné podstaty práva.

Positivismus a právní nauka jemu blízká není ve svých důsledcích zdaleka v takovém protikladu k normativní teorii, jak to její zastánci líčí, protože filosofické základy normativismu prvky pozitivistické právní nauky naopak odůvodňují. Více než československá škola normativní se k positivismu takto přiklání Kelsen, ačkoliv i Weyr zdůraňuje, že jeho teorie „jest empirickou disciplinou, poněvadž jest jejím úkolem, aby dodávala prostředky pro poznávání empirických normových souborů, kterými jsou — mimo jiné — právní řády“.⁷⁾ V této souvislosti se jeví absurdním boj normativismu proti ideologickému charakteru právní teorie, neboť tak jako tradiční jurisprudence i normativní teorie svým formalismem petrifikuje právní řád existující politické moci a svou celkovou koncepcí vyhovuje, jak jsme se již zmínili, i některým zájmům monopolistické buržoasie v určité etapě. Nic nebrání tomu, aby stejně jako právní řád, založený na buržoasní zákonnosti, jejímž hlavním měřítkem je dodržování buržoasně demokratických ústav a jimi zaručených občanských práv a svobod, považovala za normativně odpovídající i právní řád fašistického státu.⁸⁾ Ignorování praktické stránky, spojené s aplikací práva apod., sice činí dojem nestrannosti, avšak ve skutečnosti tuto třídní a politickou služebnost jen zdůrazňuje. Z hlediska výlučnosti normativní metody při zkoumání práva byl také veden spor se školou sociologickoprávní: ohrazujíc se proti jakékoliv závaznosti sociologického výzkumu pro právní nauku, normativní teorie opět vylučuje z právního poznávání otázku praktické realizace práva v životě společnosti. Na základě tohoto schématu, zužujícího právní problematiku, podala ovšem jen nepodstatnou kritiku sociologického směru, zatím co právě příčiny jeho nevědeckosti, jež spočívají v zabsolutnění významu právní praxe pro teoretické zkoumání práva a v objektivistickém hodnocení sociálně politických a ekonomických faktorů na právo působících, zůstaly nedotčeny.⁹⁾ Zásadní rozbor sociologické školy by současně znamenal kritiku mnohých stránek, které jsou příznačné pro buržoasní metodologii vůbec, tedy dotkl by se i normativismu, ačkoliv první i druhý směr vycházejí z různých filosofických systémů (objektivistické pojetí, relativismus, agnostické prvky atd., pra-

⁷⁾ F. Weyr, *Teorie práva*, 1936, str. 12. Sám Weyr si stěžuje, že Kelsen „omezuje se vždy více na juristickou normologii (teorii práva), ponechávaje stranou obecné noetické problémy filosofické, jako je např. monismus (roz. přírodovědecký či naivní), dualismus či trialismus poznávání. V tomto směru stojím, jak myslím, blíže Kallabovi než Englišovi a Kelsenovi.“ (*Právní věda a věda o právu*, 1935, str. 40).

⁸⁾ Poukázal na to již V. Knapp v článku „O vzájemném vztahu právní normy a jednání jí upravovaného“, *Filosofický časopis* č. 4/1957.

⁹⁾ Srov. F. Boura, *Sociologický objektivismus v naší právní vědě*, *Právník* č.4/1951.

menící v případě sociologické školy zejména z filosofického pozitivismu, u normativní teorie z tzv. kritického idealismu novokantovského ražení). Pokud dodnes zejména Kelsen vytýká např. americké sociologizující teorii práva, že svým postojem napomáhá rozvoji marxismu, jde mu více o zachraňování do jisté míry již přežitých názorů normativismu než o negaci buržoasní právní sociologie a jejích současných odnoží, inklinujících k psychologismu.¹⁰⁾ Zásady normativismu se stále častěji uplatňovaly v buržoasní právní nauce také tím, že vznikly teorie, které sociologické a normativní hledisko navzájem smiřovaly.¹¹⁾ Takové přechodné nauky, které do sebe vstřebaly názory více škol, se ovšem objevovaly i ve spojení normativismu s právní fenomenologií atd. (viz např. tzv. transcendentální fenomenologii F. Schreiera a F. Kaufmanna, kteří vyšli z Kelsenovy ryzí nauky právní). V české právní literatuře pěstovali obdobný eklekticismus zejména J. Kallab, B. Tomsa, dále K. Engliš, E. Svoboda aj., přesto, že mnozí z nich přejímali z velké části pojetí teorie normativní.

Nicméně k uplatnění normativismu v české buržoasní právní nauce a tím spíše v právní filosofii působily zvláště příznivé podmínky. Normativismus se v širším měřítku rozvíjí od vzniku ČSR, tedy v době, kdy československá buržoasie využívající silného národního cítění, spojeného se vznikem samostatného československého státu, spolupráce s reformistickými politickými stranami a některých forem sociálních ústupků dělnickému hnutí, mohla své hospodářské a politické postavení zabezpečit převážně cestou buržoasní demokracie, to znamená, že velkou váhu přikládala mj. úloze právního řádu a jeho stabilitě. Této celkové linii se normativismus nepřičil, naopak svou v podstatě dogmatickou koncepcí vyhovoval obecné právní praxi československého státního aparátu, nehledě k tomu, že vlastně navázal na předchozí pozitivistickou éru domácní právní nauky.¹²⁾ Současně normativní teorie tvořila přechod od právní dogmatiky staršího období k právní nauce období imperialismu tím, že vycházela vstříc celé řadě požadavků kladených na právo a právní nauku hospodářskými a politickými zájmy monopolistického kapitálu (např. zahrnováním tzv. konkrétních norem, tj. individuálních právních aktů, k pojmu právní normy,

¹⁰⁾ Srov. V. A. Tumanov, *Kritika sovremennoj buržoaznoj teorii prava*, 1957, str. 42.

¹¹⁾ Např. v Německu Weigelin, u nás J. Burda.

¹²⁾ F. Weyr se plně řadí k těm ideologům, kteří vytvářením iluzí o demokratičnosti právní nauky nepřímou obhajovali i demokratičnost československého právního řádu, když píše: „Odstranění oné kategorie „moci“, která normativnímu myšlení není jen cizí, nýbrž i přímo nepřátelská, z teorie právní jest tedy činem, na němž si já a Kelsen nad míru zakládáme a nikoliv v poslední řadě proto, že čin ten má též velmi důležité praktické a mravní důsledky. A pro tyto důsledky, které projeví se ihned v praktické politice a právní praxi, jakmile teorie zvítězí, jsem oprávněn nazývat svou právní filosofii českou, poněvadž se domnívám, že právě ony hoví české duši a povaze, kdežto opak jejich, prýšticí z panující teorie, která nikterak náhodou jest německá, hoví typu německé povahy, vypěstovanému v tomto a předcházejícím století.“ (Časopis pro právní a státní vědu, roč. III. 1920, str. 251, stati Česká filosofie právní).

negativistickým pojetím otázky subjektivního práva a dělení práva na veřejné a soukromé).

Jistě příznivou okolností pro normativní teorii byl i dosavadní vývoj české právní nauky. Jak známo, samostatné postavení v něm zaujal prorakouský směr historickoprávní, který ostatně nevybudoval právněfilosofický systém; jinak českou právní nauku ovládala pozitivistická dogmatika. Sociologismus J. Trakala ani přirozenoprávní názory Masarykovy nenabýly většího významu. Proto normativní teorie, která vlastně první vytvořila ucelenou právní filosofii, mohla tak sebevědomě vystupovat a poměrně i značně ovlivnit právní literaturu i právní veřejnost. Dokonce první, kdo formuloval, byť ještě neuceleně, základní myšlenky normativní teorie byl nikoli Kelsen, jak se obecně uvádí, nýbrž český autor F. Weyr v pracích „Příspěvky k teorii nutných svazků“ a „Zum Problem einheitlichen Rechtssystems“ z r. 1908. Sociologický proud, pěstovaný ovšem převážně obecnou sociologií, a zmíněný eklekticismus vznikly až současně nebo teprve z polemiky proti normativismu nebo mezi normativci samými.

Na druhé straně povaha české právní nauky ukazuje na to, že česká škola normativní sotva mohla filosoficky těžit z právní literatury domácí. Její ideové kořeny proto sahají hlavně do zahraniční literatury. Je samozřejmé, že tato škola čerpá nejvíce z Kelsenovy ryzí nauky právní a z velké části jejím prostřednictvím z německé právní teorie založené na filosofii novokantismu. Lze však zjistit i další, samostatné vztahy, které nebyly zprostředkovány německým normativismem, jak v oblasti právní nauky, tak filosofie. (Např. vztah Weyra k Schopenhauerovi). Tím však nechceme vzbudit dojem, že jednotlivé názory či celá učení jsou v pravém slova smyslu přebírány, jak to často bývá uváděno při vzájemném srovnávání autorů. Je nesporné, že každá právní ideologie obráží sociálně politickou a ideologickou situaci určité země stejně jako subjektivní postoj autora a ve svém celku tvoří nový systém, který ovšem v sobě v určité formě koncentruje ideologický rozvoj předcházející a jeho vhodné stránky aplikuje. U buržoasní nauky je zkoumání těchto ideových vlivů zvláště obtížné, protože při panujícím chaosu v její noetice a metodologii není možné tyto odděleně vzaté souvislosti konstatovat zcela přesně. Ideové vlivy, které působily při formulování české i německé normativní teorie, spojovalo sice jednotící hledisko současného kritického idealismu jakožto vhodného prostředku k odůvodnění krajního formalismu při zkoumání práva, přesto však formy tohoto filosofického systému a jeho aplikace na teorii práva zůstaly nadále velmi složité. Přitom ani normativismus nevycházel výlučně z filosofie a právní teorie novokantovské, nýbrž v dílčích otázkách i z některých aspektů Hegelovy filosofie, neopositivismu, herbartismu či v případě české školy z některých filosofických názorů Masarykových.

Tyto prameny normativismu představovaly již úpadkový stupeň buržoasní nauky, protože v nich počal vrcholit vývoj buržoasní filosofie k agnosticistic-

kému subjektivnímu idealismu, který zcela zavrhl výsledky pokrokové racionalistické filosofie z dob buržoasních revolucí a se vši silou se soustředil na zatlačování vlivu dialektického materialismu. Filosofie dospěla tak daleko, že své pojetí zbavuje v podstatě všeho, co by umožňovalo poznání zákonitostí především současné kapitalistické společnosti, neboť jinak by musela přiznat, že buržoasie hospodářsky i politicky zaujala ve společnosti reakční postavení, a dát zapravdu revoluční teorii dělnické třídy o nutnosti zániku kapitalismu a přechodu k socialistické společnosti.

Většina buržoasních prací z dějin filosofie tento proces podporuje tím, že jej označuje za nový rozmach filosofie, jenž prý je adekvátní současnému rozvoji věd přírodních. Obdobně stoupenci normativismu oslavují školy novokantovské, dovršující vývoj buržoasní filosofie k novodobému subjektivnímu idealismu na podkladě Kantova systému kritického idealismu.¹³⁾

Že se v tak pokročilém stadiu buržoasní společnosti vyskytly školy, které se vracejí po více než půl století zpět k filosofii I. Kanta, bylo dáno zajisté charakterem Kantovy filosofie, avšak také snahou novokantovců využít Kantovy filosofické autority k obhajobě své koncepce, ačkoliv vcelku byl novokantismus již novým filosofickým systémem, který měl také odlišné důsledky pro metodologii speciálních nauk. Kantova filosofie ještě náleží, byť již s mnohými výhradami, ke kladnému racionalistickému období buržoasní filosofie. Avšak, jak uvádí V. I. Lenin, „... základním rysem Kantovy filosofie je smíření materialismu s idealismem, kompromis mezi oběma, spojení různorodých, protikladných filosofických směrů v jeden systém.“¹⁴⁾ Novokantovské směry se mohly odvolávat na Kanta ve prospěch idealismu právě díky této obojakosti; z okruhu filosofů své doby Kant nejzřetelněji předvídal budoucí vývoj buržoasní filosofie, protože svou transcendentní noetikou se pokouší zachránit idealismus v podmínkách rozvinutého výzkumu jak oblastí přírodních, tak společenských věd, který stále více potvrzuje stanovisko filosofického materialismu. V nauce o společnosti se to projevilo možností přizpůsobit Kantovu filosofii potřebám metodologického formalismu, který buržoasii neobyčejně vyhovuje v období rozvinutého třídního boje. Tu je třeba uvést, že v dosavadní marxistické literatuře je vztah novokantismu, tedy i normativní teorie ke Kantovi vysvětlován poněkud jednostranně, neboť se posuzuje jen na základě porovnání zásad Kantovy Kritiky čistého rozumu, nikoliv Kritiky praktického rozumu a Metafyziky mravů, ačkoliv zde Kant vyslovil svoje názory na otázku zkoumání společenských jevů.¹⁵⁾ A přece mimo jiné pod silným vlivem tzv. praktické

¹³⁾ Viz u nás V. Kubeš, Právní filosofie 20. století, 1947, str. 13; Z. Neubauer, F. Weyr, Sborník k počtě 60-tých narozenin F. Weyra 1939, str. 7 aj.

¹⁴⁾ V. I. Lenin, Materialismus a empiriokriticismus, čes. vyd. 1952, str. 182.

¹⁵⁾ Viz J. Wroblewski, Krytyka normatywistycznej teorii prawa i państwa Hansa Kelsena, 1955, část I; též F. Boura, K filosofickým základům objektivismu a kosmopolitismu v naší právní vědě, 1953, kap. III. a V.

filosofie formulovali teorii hodnot W. Windelband a H. Rickert, v právní teorii E. Lask, u nás J. Kallab (ale i Weyr svým pojetím relativních hodnot ve vztahu k normě) aj. H. Cohen odstranil Kantův materialistický pojem věci o sobě, význam zkušennostních (počítkových) elementů v procesu poznání v souvislosti se ztotožněním poměru logiky a mravnosti ke zkušenosti apod.

Jak jsme již naznačili, novokantovci budovali svou subjektivně idealistickou filosofii křísením idealistických prvků filosofického systému Kantova, když byli „překonali“ pod záminkou vymycování zbytků metafyziky její materialistickou stránku. Přes různost forem této Leninem nazývané „kritiky Kanta zprava“ s množstvím nuancí, jež ve své stati nemůžeme v plném rozsahu zhodnotit, lze konstatovat, že prvním z hlavních rysů novokantismu byla snaha postavit pomocí ilusorní antimetafysické a antipsychologické tendence do popředí tzv. kopernikovský obrat I. Kanta, totiž tezi, že předmět poznání je v konečné (logické) podobě tvořen teprve v procesu poznání;¹⁶⁾ dalším rozvedením této tvůrčí činnosti intelektu novokantovci byla zatlačena do pozadí a nakonec likvidována „věc o sobě“ jako materiální objektivní realita a za hlavní problém filosofie se subjektivisticky prohlašuje otázka noetiky a metodologie. Není divu, že tento proces dospěl až ke Cohenovu ztotožnění filosofie s logicismem, protože tvoří-li podle novokantovců poznání (myšlení) svůj předmět, pak hlavním úkolem filosofie není problém ontologie a gnoseologie, existence objektivní reality, ale zákonitosti myšlení nebo logika.¹⁷⁾ Odtud Stammlerova snaha v první řadě logicky zvládnout oblast chtění. Ve spojení s tvrzením, že logické zákony jsou nejvyššími normami bytí, jež nemůžeme dokázat (Husserl), nabyl tento logicismus absurdních forem.

Příznačný je výrok J. Tvrdeho: „Cohen, ač vychází z Kanta, popírá jeho zrovnoprávnění myšlení s názorem. Myšlení nemá počátku mimo sebe, nýbrž má původ v sobě samém a vytváří si obsah poznání samo. Logika jest zároveň metafyzikou a Cohen vrací se k Parmenidovi — „bytí jest bytím myšlení“. Formální logika nemá významu, její místo zaujímá Kantova transcendentální logika jakožto jediná logika čistého myšlení.“ (J. Tvrdý, Logika, 1937, str. 29). I když Tvrdý nepodává zásadní kritiku těchto názorů, přece odtud zjišťujeme, že novokantovci svým „antimetafyzickým“ bojem vnášeli do filosofie metafyziku v jiné formě.

Stejně energicky se novokantovská škola chopila Kantova učení o formách, resp. kategoriích poznání, aby dále rozvinula názor, že tyto kategorie jsou dány rozumu a priori, tj. aby z filosofie vyloučila problém jejich vztahu k realitě existující nezávisle na lidském vědomí. Nadto je v otázce kategorií patrný vliv subjektivistického principu „ekonomie myšlení“, ovládající tehdy celou bur-

¹⁶⁾ I. Kant, Kritika čistého rozmyslu, čes. překlad F. Krejčího, str. 513—514.

¹⁷⁾ Srovnej charakteristiku filosofie H. Cohena u F. Krejčího, Filosofie posledních let před válkou, 1930, str. 274.

žoasní filosofii, protože u mnoha autorů nalézáme jejich značně zjednodušený systém.

U ostatních autorů přecenění logiky sice nedosáhlo takového stupně jako u Cohena, popř. P. Natorpa a E. Cassirera, avšak všichni rozvíjeli pojetí tzv. transcendentální metody, tj. přesunovali pozornost filosofie k podmínkám (formám) poznání a myšlení, zatím co podstatu předmětů prohlašovali za transcendentní, ležící mimo možnost lidského rozumu. Svou zdánlivou snahou o vědeckost, nespekulativnost přivedli ve skutečnosti filosofii k bezvýhodnému relativismu a agnosticismu.¹⁸⁾

Tentýž proces prodělávaly teorie práva, které se přimkly ke gnoseologii novokantismu. Dokonce je možné tvrdit, že se ze speciálních nauk nejvíce přičinily o jeho prohloubení.

Velmi široce rozpracovaly idealistický dualismus bytí a mětí, který novokantovská filosofie v podstatě převzala z dávno tradovaného dualismu přírody a ducha, či z Kantova dělení přírody a mravnosti (gnoseologicky — praktického a čistého rozumu).¹⁹⁾ Na úkor řešení problému podstaty práva soustředily tyto teorie práva hlavní pozornost k vytvoření zvláštní právní noetiky a metodologie, čili na podkladě subjektivních měřítek do předmětu teorie práva (v užším smyslu právní filosofie) počaly zahrnovat jen poznání logicko-noetické otázky. V tehdejších sporech o vědeckém charakteru právní nauky byl novokantismus opět propagován jako skutečně vědecká koncepce, obsahující při zkoumání práva takřka stejně exaktní poznatky jako matematika. I když byl nejrůznějšími způsoby odmítán ze strany novohegelíánských, sociologickopositivistických a jiných směrů, upevňoval si své postavení právě tím, že se připojil k tehdejší silné tendenci buržoasní právní nauky vymanit se z tzv. věd čistě praktických, naukových, to znamená, že se zařadil mezi směry, které zvláště dokonale umožnily vzbuzovat dojem objektivní nestranné povahy buržoasní právní nauky v podmínkách zostřených sociálních rozporů kapitalismu. Třídní povaha buržoasní právní nauky se ztrácela tím spíše, probíhal-li uvedený proces ve zdánlivém protikladu k dosavadnímu právnímu pozitivismu, který zároveň dogmaticky, bez filosofického podkladu, podporoval existující právní a politický režim.

Mnohé zásady novokantovské formy subjektivního idealismu vrcholí bezesporu v teorii normativní. Mimo to se však v nejnovější buržoasní teorii práva sbíhají s některými směry dalšími, zejména s dnešní právní fenomenologií, sémantismem, logicismem, ale i s psychologizujícími školami apod. Stojí v pozadí především jejich krajně formalistické metodologie, třebaže tyto směry vcelku těží z neopositivistické filosofie pragmatismu, Bergsonova intuicionis-

¹⁸⁾ R. Vaihinger dokonce mluví o výsledcích vědeckého zkoumání jako o fikcích (O tom Kubeš, Právní filosofie 20. století, str. 48).

¹⁹⁾ Srovnej S. Wroblewski, Krytyka normatywistycznej teorii prawa i państwa Hansa Kelsena, 2. část, odd. III.

mu apod. Poněkud vzdálenější skupinu tvoří právní školy sociologické, ačkoliv i v nich se dnes šíří např. psychologismus (v otázce vlivů, jež působí na rozhodování státních úředníků, aplikujících právo). Z toho je patrné, že buržoasní nauka se nikdy nevzdala některých projevů vypjatého formalismu, protože v něm spatřovala stejně vhodnou cestu k agnosticismu a mysticismu v pojetí právních jevů jako v dnešní přetěžované metodě sociologické, a to i během dvou posledních desetiletí, kdy normativismus pozbyl v právní ideologii i praxi svého dřívějšího vlivu.

V další části své stati chceme podat již vlastní rozbor filosofických základů normativní teorie jako jednoho z hlavních samostatných proudů buržoasní teorie práva za imperialismu, domníváme se však, že tím současně umožníme pochopit podstatu celé formalistické metodologie buržoasní právní nauky, protože normativismus je jejím nejvýraznějším projevem. Náš úkol je ztížen tím, že marxistických prací, na něž bychom mohli navázat, existuje dosud velmi málo. Zvláště sporá je literatura, která se kriticky zabývá noetickými a metodologickými otázkami buržoasních teorií práva za imperialismu, neboť většina autorů se dosud zaměřovala hlavně na speciální právní problematiku. Takřka vůbec se nepřistoupilo k vzájemnému srovnávání jednotlivých teorií, ač by to usnadnilo vyvodit z celého nepřehledného množství směrů nebo alespoň jejich hlavních skupin společné filosofické a metodologické východisko a provést jeho důkladnou kritiku, která ještě stále představuje slabou stránku našeho boje proti buržoasní ideologii.

První větší zahraniční publikací o normativismu je výše citovaná kniha J. Wroblewského, avšak z filosofického hlediska již menší význam mají pojednání G. L. Seidlera v jeho knížce *Doktryny prawne imperializmu*²⁰⁾ a V. A. Tumanova v knížce *Kritika sovremennoj buržoaznoj teorii prava*. K této zahraniční literatuře přihlédneme jen v omezené míře, protože Wroblewski i ostatní autoři se výlučně zabývají normativní teorií H. Kelsena, zatímco v této stati chceme pojednat o filosofii normativismu se zvláštním zřetelem k české škole normativní. Z československé literatury o normativní teorii lze uvést jen některé menší práce F. Boury, J. Boguszaka a V. Knappa.²¹⁾ V těchto pracích se sice pojednává převážně o české normativní škole a je tedy možné na ně navázat, nicméně o filosofické problematice normativismu se autoři zmiňují velmi stručně nebo ji zužují pouze k několika speciálním otázkám.

Pokud by se na nás požadovalo, abychom již nyní určili okruh autorů, ná-

²⁰⁾ Viz recenzi V. Veverky, *Nová polská studie z dějin politických ideologií*, Právník č. 1/1958.

²¹⁾ F. Boura, *K filosofickým základům objektivismu a kosmopolitismu v naší právní vědě*, 1953, *Normativní teorie ve službách kapitalismu*, Právník 1951; J. Boguszak, *Normativismus — kapitola skript Vybrané kapitoly z dějin politických ideologií*, díl II., SPN 1957; V. Knapp, *K vzájemnému vztahu právní normy a jednání jí upraveného*, *Filosofický časopis* č. 4/1957.

ležejících u nás k normativní škole právní, odkazujeme na další kapitoly, kde je možné takový výklad podat nezkresleně, v určitém systému a na základě názorových rozporů, které se mezi přívrženci normativní teorie často objevovaly.

II. SUBJEKTIVISMUS JAKO VÝCHOZÍ FILOSOFICKÉ STANOVISKO NORMATIVISMU

V plné shodě s novokantismem se normativci snažili z filosofie vyloučit úvahy ontologické a přenést hlavní pozornost na noetiku a metodologii. To však nikterak neznamená, že k těmto otázkám nezaujali stanovisko. Jejich systém vycházející z tzv. kritické filosofie nezasahoval svými důsledky do ontologie o nic méně než jiné filosofické směry, normativci označované jako spekulativní, metafysické. Byl jen jednou z nových forem, jejichž prostřednictvím se v soudobé buržoasní filosofii a v právní ideologii šířil světový názor subjektivního idealismu. Dokonce lze tvrdit, že některé znaky této formy jsou charakteristické pro novodobé subjektivně idealistické směry vůbec (objevují se např. v podobě „realistické“ koncepce neopositivismu apod.). Domníváme se proto, že marxistická kritika filosofických základů normativismu se nemůže přizpůsobovat filosofické systematice, jak ji podává sám normativismus, tj. zůstávat jen při úvahách gnoseologických, popřípadě metodologických, nýbrž musí vyvodit a souhrnně vyložit i ontologické prvky této teorie. Pokládáme to současně za hlavní prostředek, jak možno úspěšně vyvrátit normativní noetiku, která sama o sobě představuje logicky odůvodněný celek. Subjektivně idealistické stanovisko tvoří jakousi vnitřní strukturu, odkud lze pochopit podstatné souvislosti jednotlivých součástí (zásad) normativistické právní filosofie, stejně tak jako jejich význam v soustavě logické a praktické argumentace.

Rozdělení ontologického a noetického hlediska není tu pojato absolutně, a ani absolutně pojato být nemůže, protože obě hlediska na sobě závisí a navzájem si odpovídají. Jakmile materialistické pojetí světa bylo spojeno s dialektikou, stalo se zásadní rozdělování jednak zákonitostí lidského poznání a myšlení, jednak zákonitostí zkoumaného vnějšího světa ilusorním: myšlení, jeho obsah, poznávání světa jsou odrazem pohybující se hmoty; jednotnost světa spočívá právě v jeho materiálnosti. Zákonitosti existence objektivní reality jsou proto současně zákonitostmi lidského myšlení a poznání, i když ve specifických formách. Formulování materialistické dialektiky není důsledkem ničeho jiného než zobecnění zákonitostí objektivní reality a objevuje tedy současně zákonitosti myšlení a marxistické teorie poznání. Pokud marxistická filosofie někdy zvláštních pojmů ontologie a gnoseologie užívá, snaží se tím zdůraznit prvotnost, určující postavení zákonitostí a forem hmoty (tj. ontologických jevů) vůči lidskému vědomí a složitost jejich odrazu v tomto vědomí, nikoliv však jejich

rozdílnou realitu. Z tohoto hlediska sám základní vztah poznávacího subjektu a objektu poznání může být povahy jak gnoseologické (poznání a myšlení jako odraz subjektivní reality), tak i ontologické (vnější svět a vědomí ve smyslu různých forem a vlastností jednotného obsahu — pohybující se hmoty). K užívání těchto pojmů vede i povaha otázek, vznikajících v boji proti buržoasní filosofii, protože tu zásadní rozdělování ontologie a noetiky představuje ústřední problém. Odpor vůči nim, i když se v marxistické filosofii vyskytuje velmi zřídka, není proto odůvodněný.²²⁾ Právě v buržoasní filosofii bývá pravidelným jevem, že se obě hlediska řeší buď zcela izolovaně, někdy i protichůdně, nebo se opět směšují násilným ignorováním jednoho a zabsolutňováním druhého, jak to učinila novokantovská filosofie, tedy i normativismus, kde se podle našeho názoru poslední případ stal podstatou celé filosofické, avšak i právně ideologické problematiky.

V oblasti právně teoretické tomu odpovídalo bezvýhradné horování normativců pro tzv. formální filosofii právní, jíž byly zákonitosti obsahu právních norem či právního řádu v podstatě lhostejné. S ní se ztotožňoval pojem obecné právní nauky: „Možno tedy nazvatí obecnou nauku právní též právníckou noetikou. Pokud pak noetika jest disciplínou filosofickou (jako logika a jiné), možno ji zvatí i filosofií ve smyslu formálním, poněvadž předmětem jejím jsou formy právníckého poznávání, na rozdíl od právní filosofie ve smyslu hmotném, která se zabývá obsahem poznávaného předmětu (práva) a to v určitém smyslu.“²³⁾ Weyr později toto pojetí koriguje a píše: „Normativní teorie chce (a musí) býti obecnou jako matematika, ale ona chce (a musí) býti něco víc než pouhou metodou či metodologií normativního poznávání (jako jí jest matematika v oblasti přírodních věd): totiž noetikou ve smyslu kritického idealismu. Z tohoto hlediska jest — alespoň pro obor práva — teorií pozitivního práva, což znamená tolik jako teorií, která — jsouc věrná svému filosofickému východisku — předpokládá svůj předmět poznávání jako daný.“²⁴⁾ Uváděnou filosofii práva ve smyslu hmotném však normativní teorie nikde nepodává, považujíc ji za nauku, která je v rozporu s čistým právníckým poznáváním. Pohlížíme-li na tuto otázku z hlediska jejího vývoje, pak je nutné rozeznávat dvojí období normativní teorie. Dosud zcela vyhraněné filosofické stanovisko o předmětu obecné právní nauky normativci korigují později tím, že svůj zájem obrací také k otázce konkrétního obsahu právních norem, tj. v jistém smyslu vybočují za hranice své noetiky. V tomto období však neučinili nic více, než se že vrátili na půdu právního pozitivismu, i když se všemi důsledky své formálně filosofické linie, podporující rozklad buržoasní zákonnosti za

²²⁾ Např. pojetí ontologie — *Kratkij filosofičeskij slovar*, Moskva 1951, jež toto dělení označuje výhradně za záležitost předmarxistické filosofie.

²³⁾ F. Weyr, *Čtyři kapitoly z právní noetiky*, Čas. pro právní a státní vědu, roč. XII, 1929, str. 3.

²⁴⁾ *Právní věda a věda o právu*, 1935, str. 20.

imperialismu (s povýšením individuálních právních aktů na právní normu, popřením samostatné otázky subjektivního práva atd.). Kelsen se přiblížil k pozitivistické metodě nejzřetelněji a pro něho je také dále příznačné, že záhy velkou část svých filosofických názorů vyslovil bezprostředně při výkladu právních problémů, kdežto československá škola normativní, zejména v prvním období, tyto filosofické názory zpracovala v samostatných úvahách.

V tom se současně projevila další tendence normativní právní filosofie, jež připomíná positivismus: filosofická stránka teorie práva, na jejímž rozpracování si normativci zakládají, nebyla nyní zužována jen na právní noetiku a metodologii, nýbrž v období, kdy normativismus vrcholí, je spojována toliko s úzce pojatým problémem metody, ba dokonce se tvrdí, že éra filosofických úvah minula a normativní teorie by se měla věnovat převážně speciálně právní tematice. Z. Neubauer, jeden z hlavních představitelů české normativní teorie, výslovně napsal: „Jestliže všechen úspěch přírodních věd v nové době je spojen a spoluzpůsoben odpoutáním jich a jejich metod od filosofické spekulace, zdá se, že také vědám duchovým a speciálně normativním by konečné oproštění od filosofické spekulace a zrušení závislosti vědeckých metod a poznatků na přijatém světovém názoru mohlo prospěti. Tím nechceme upřít zásluhu filosofické spekulaci, která nepochybně vedla k odkrytí osobitosti normativní vědy a její metody.“²⁵⁾ Je zřejmé, že toto oprošťování od filosofie daleko přesahuje onu antimetafyzickou kampaň, s níž normativní teorie zpočátku vystoupila.

I kdyby však normativci postupovali obráceně, což je při jejich vyznávání tzv. kritické filosofie nepravděpodobné, nedospěli by rovněž k vědecké teorii práva. Příkladem může být teorie přirozeného práva, jež do právní nauky přenášela celou ontologickou problematiku. Rozhodující vliv bude ve všech případech vykonávat idealistický charakter aplikované filosofie, který zastávají „spekulativní“ směry buržoasní teorie práva stejně důsledně jako směry poznamenané novokantovskou filosofií. Sami normativci se přímo hlásí k idealismu přejímáním tzv. kritického idealismu I. Kanta, A. Schopenhauera aj., ačkoliv ontologickým důkazům idealismu se vyhýbají zabsolutňováním významu procesu poznání a myšlení. Někteří z nich jej dokonce označují dříve zahrňovaným termínem světového názoru (Neubauer).

Z toho vyplývá, že hodnocení šířky filosofického obzoru normativní teorie a jeho vývoje by bylo povrchní, jestliže bychom zároveň nesledovali základní protiklad mezi idealismem a materialismem; zužování filosofického obzoru

²⁵⁾ Z. Neubauer, Právní věda v klasifikaci věd, Sborník k 60. narozeninám F. Weyra, 1939, str. 203.

Neubauer vytlačuje filosofii z právní nauky v podstatě tím, že se omezuje pouze na praktické úvahy o metodologii. I jeho vcelku správný názor, že speciálním vědám nepřísluší formulovat speciální noetiku, logiku atd., není využíván k posílení, ale k oslabení aplikace základního filosofického hlediska v teorii práva, takže ani Neubauer na pojetí normativní teorie nic nemění.

a vycházení vstříc protifilosofickému postoji právního pozitivismu samo o sobě ještě nepoukazuje na podstatu normativistické filosofie, i když již jasně dosvědčuje nechuť zabývat se základními otázkami filosofie a teorie práva a podporuje subjektivistickou metodu. Přesto jsme se určité povrchnosti nemohli vyhnout, jestliže jsme chtěli předběžně upozornit na hlavní zaměření normativní právní filosofie a zachytit některé její rozpory již v systematice.

Subjektivismus normativní teorie (tj. zhruba její noetiky) se bezprostředně projevuje 1. v principu úplné závislosti objektu poznání na poznávajícím subjektu (rozumu) a 2. v principu relativismu (agnosticismu).

1. Otázka úplné závislosti objektu poznání na poznávacím subjektu (rozumu).

Jak jsme uvedli, novokantovci navenek motivují vznik kritické filosofie nutností oprostit filosofii od metafyzických problémů, které dosud bránily postavit filosofii na vědecký základ; v oblasti společenských jevů tomu odpovídá, podle mínění zejména normativců, úkol vymýtit prvky ideologické.²⁶⁾ Zastáncům teorie přirozeného práva, historickoprávní škole aj. vytykali, že zavedením metafyzických pojmů jako je idea práva přirozeného, spravedlnosti, ducha národa atd. umožnili, aby právní nauku ovládla ideologie, která je v rozporu s vědeckostí, a zkoumání práva bylo tak podřízeno „stranickým a třídním“ zájmům. I filosofický základ normativistického hesla „nestrannosti a ryzosti“ právní vědy je tedy třeba hledat v důsledcích normativní noetiky pro řešení otázek objektivní reality a zákonitostí její existence. Je zřejmé, že při vymezení pojmu metafyziky se uchylují k pojetí, tradovanému běžně v dosavadní buržoasní filosofii (s výjimkou některých filosofů např. Hegela), jež metafyzikou rozumělo výklad vědecky neřešitelné otázky podstaty světa čili ontologii a základní východisko gnoseologické. Novokantovcům, podobně jako jiným buržoasním filosofům, se problém podstaty světa, objektivní reality ani jinak jevit nemůže, protože jsou idealistickou koncepcí odváděni z vědeckého pole k agnosticismu, a nadto očividně používají metody, zkoumající jevy a procesy izolovaně, jako stabilní, nepodléhající podstatným změnám. Metafyzikou je ve skutečnosti tato metoda, která ve spojení s idealistickým světovým názorem činí z podstaty světa mystérium, lidským rozumem nepostižitelné.²⁷⁾ Mezi možnostmi lidského poznání a vnějším světem vznikla propast, kterou kritický idealismus prohlubuje dále tím, že se vzdal jakéhokoliv objektivního kritéria a předmět našeho poznání podřídil libovůli poznávajícího subjektu. Záhy

²⁶⁾ Toto spojování ideologické stránky právní filosofie s metafyzickým hlediskem nás mimo jiné přimělo k tomu, že otázku ontologických důsledků normativistické noetiky vysvětlujeme v takové šíři.

²⁷⁾ Srov. B. Engels, Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie, Marx-Engels, Vybrané spisy II, str. 404—405.

dospěl k popření řešitelnosti i svého vlastního noetického postoje.²⁸⁾ Lze říci, že vytvořil podmínky nikoliv k odstranění metafyziky, ale k jejímu dalšímu rozšíření. Rozborem základních předpokladů normativistické noetiky a metodologie je možné dokázat, že normativci si přímo svou vlastní koncepcí navodili neřešitelnost základních otázek filosofie a že tedy nutnost svých subjektivistických závěrů o vztahu subjektu a objektu poznání jako jediné vědecký únosných, odůvodňují svým vlastním filosofickým systémem.

Mnohé z předpokladů normativistické noetiky případně metodologie zahrnuje právě polemika vedená proti „metafyzické“ filosofii. Všimneme si tu zejména té její části, směřující proti tzv. naivnímu realismu neboli pozitivismu, protože se nejčastěji objevuje a je v literatuře normativismu filosoficky nejpropracovanější. Normativci — čeští i zahraniční — k ní sahají vždycky, kdykoli chtějí v noetickém smyslu odlišit kritický idealismus od směrů protilehlých.

Pokládáme za nutné nejprve uvést, že normativci jednotlivé směry, které počítají k naivnímu realismu, blíže neurčují, ač mají na mysli veškerou noetiku v nekantovské filosofii. Na místo toho kritizují jakési abstraktní noetické zásady, jež si předtím sami uspořádali, aniž přihlédli k názorovým rozdílům v jednotlivých směrech, rozdílnému východisku, důkazní stránce apod., čili dopouštějí se značné vulgarizace a zjednodušení druhých filosofických hledisek, aby vytvořili co možná nejprůzračnější atmosféru pro vlastní filosofické hledisko. Je samozřejmé, že se normativci tímto způsobem chtěli vypořádat především s filosofií dialektického materialismu a zároveň se však s ní vyhnout důkladnější diskusi. Svým pojetím tzv. naivního realismu např. odmítli chápání předmětů poznání jakožto objektivní reality existující nezávisle na poznávajícím subjektu, marxistickou gnoseologii, i když o ní výslovně nemluvili, prakticky ztotožňovali s pozitivismem a ostatní idealistickou filosofií, jež nevyznává kritický idealismus, a zcela ignorovali význam dialektiky v její materialistické teorii poznání. Proto pak o tomto naivním realismu uváděli, že „... základní poměr mezi poznávajícím subjektem a poznávaným objektem zdá se mu býti zcela jasný a jednoduchý. Neuvědomuje si relativnost obou pojmů, jak o ní shora byla řeč. Představuje si věc tak, že každý z těchto obou činitelů existuje úplně samostatně, tj. nezávisle na druhém: Poznáváný objekt jest mu zcela hotový, tj. poznávajícím subjektem (roz. jeho formou či metodou poznávání) nezměnitelný“.²⁹⁾ Jestliže se tato charakteristika vztahuje i na filosofii dialektického

²⁸⁾ „Bylo by prostoduché, kdybychom chtěli na noetických úvahách pokud dotýkají se — jako předcházející — samých základů lidského poznávání, stejné nebo alespoň přibližně stejné jasnosti a průkaznosti jako na jednotlivých konkrétních poznatcích té či oné empirické vědy. Neboť konec konců zůstávají podobné úvahy vždy problémy (záhadami). Vše to si uvědomuje arciž jen kriticko-idealistický postoj.“ (Weyr, *Teorie práva*, str. 26).

²⁹⁾ Cit Weyr, *Čtyři kapitoly z právní noetiky*, Čas. pro právní a státní vědu, XII, 1929, str. 4.

materialismu, zřetelně zkresluje její gnoseologické hledisko. To se sice zakládá na uznání poznávaného předmětu jako něčeho, co existuje nezávisle na subjektu poznání, tedy na lidském vědomí, avšak nikdy neupírá, jak to líčí normativci a řada dalších buržoasních autorů, v procesu poznání významnou úlohu myšlení, jeho formám, metodě apod., stejně jako z druhé strany netvrdí, že by vedle objektu poznání existoval zcela samostatně, nezávisle i subjekt poznání.

Protikladnost stanoviska materialistické teorie poznání spočívá v tom, že chápe racionální poznání jako subjektivní odraz objektivní reality, který však není odrazem mechanickým, nýbrž umožňuje postupný přechod od jevu zkoumaného předmětu k jeho podstatě, zachycujíc jej v jeho nepřetržitosti a vývoji. Uznává i prvek relativnosti, nikoliv však v absolutní formě, jak se jeví normativcům, ale z hlediska zkoumání jednotlivých předmětů a subjektů poznání, jež nemohou podat konečný poznatek, a z hlediska jejich změny a vývoje.³⁰⁾ Že se nám skutečně daří poznávat podstatu věcí, čili že relativní tu nemůže vést k zabsolutnění, umožňuje zjistit lidská zkušenost, praxe, v níž si lidé ověřují objektivnost svých poznatků, zejména tím, že se jim daří vyrábět podle jejich představ stále složitější nástroje k výrobě materiálních statků potřebných k životu. Tutéž úlohu hraje společenská praxe při dokazování objektivnosti našeho poznání týkajícího se společenských jevů.

Adekvátní zákonitostem objektivní reality jsou tedy i zákonitosti myšlení v procesu poznávání, jejichž jednotu s předcházejícími podmiňuje jednotná podstata — pohybující se hmota. „Tázeme-li se však dále, co tedy jsou myšlení a vědomí a odkud pocházejí, shledáme, že jsou to produkty lidského mozku a že člověk sám je produkt přírody, který se vyvinul ve svém okolí a s ním; přitom se rozumí samo sebou, že výtvořiny lidského mozku, které jsou konec konců také produkty přírody, neodporují ostatní přírodní souvislosti, nýbrž jí odpovídají.“³¹⁾ Marxistická filosofie používá např. dialektické kategorie obecného a zvláštního, formy a obsahu, podstaty a jevu, příčiny a účinku s vědomím, že jim odpovídají poměrně tytéž vlastnosti v poznávaném světě.

Proto se jí také přičítá názor, že stejně jako předmět poznání tvoří samostatnou, nezávislou realitu oblast vědomí a myšlení. I když však naše vědomí a myšlení je odrazem objektivního světa a existuje jen díky tomu, že tento svět zobrazuje, bylo by nesmyslné tvrdit, že v gnoseologickém smyslu objektivní svět nezávisí na poznávajícím subjektu. „Tvrzení, že nemůžeme poznat objek-

³⁰⁾ „Poznání je odrážení přírody člověkem. Ale není to prosté, bezprostřední, celistvé odrážení, nýbrž proces řady abstrakcí, formování, tvoření pojmů, zákonů etc., kteréžto pojmy, zákony etc. také zahrnují podmíněně, přibližně universální zákonitost věčně se pohybující a vyvíjející přírody. — Člověk nemůže odrazit, zobrazit veškerou přírodu v úplnosti, v její „bezprostřední celistvosti“, on se k tomu může jen věčně přibližovat, vytvářeje abstrakce, pojmy, zákony, vědecký obraz světa.“ (Cit. V. I. Lenin, Filosofické sešity, SNPL, 1954, str. 140). Srov. také F. Boura, K filosofickým základům objektivismu a kosmopolitismu v naší právní vědě, str. 46—47.

³¹⁾ B. Engels, Anti-Dühring, čes. vyd. 1952, str. 32.

tivní bez subjektivního, je úplně správné. Toto tvrzení však v žádném případě nebrání tomu, že vše co vnímáme, bez ohledu na subjektivní činnost, má objektivní povahu a význam.³²⁾

Kritický idealismus přirozeně přebírá některé správné gnoseologické předpoklady, jejichž aplikaci v ostatní filosofii předtím upíral, avšak jen ty z nich, které lze zařadit do systému subjektivního idealismu. Podobně reaguje i na rozvoj novodobých přírodních a společenských věd: opomíjí vědecké výsledky, které jednoznačně směřují ve prospěch materialismu a využívá toho, že vznikly nové složité problémy, spojené ovšem zcela zákonitě s novými objevy, a některé složitější problémy metodologické. V tomto smyslu se novokantismus nijak neliší od jiných subjektivistických směrů, např. od empiriokriticismu, fyzikálního idealismu apod.

Do svého systému pojal hlavně nespornou gnoseologickou zákonitost, že vědecké poznání předmětů vnějšího světa je možné pouze v jejich vztahu k subjektu, nadanému smyslovými a zároveň rozumovými schopnostmi, čili obecně gnoseologicky závisí na procesu vnímání a myšlení. Na této zákonitosti však kritický idealismus založil celou noetickou soustavu, ač tvoří — a to spolu s dalšími — jen obecný rámec poznávacího procesu a sama o sobě tedy nemůže nic vypovědět o obsahu vztahů mezi subjektem a předmětem poznání, tj. postavení jednoho vůči druhému a z něho vyplývající vlastní zásady lidského poznání. Pokud se z ní tento obsah vyvozuje, přestává odpovídat skutečnosti a nutně nabývá subjektivistický charakter. Kant a zvláště pak novokantovci ji na obsahovou, vnitřní stránku vztáhli v plné míře a pokusili se dokázat určující postavení subjektu (vědomí) nejen vůči vlastnostem poznávaného předmětu, nýbrž také — byť nepřímou — vůči objektivnímu předmětu vůbec.

V normativismu to potvrzuje především široké použití Kantovy myšlenky „spontaneity rozumu“, která, jak jsme se zmínili již v úvodu, chápe předmět jako konečnou fázi procesu poznání, čili něco, co zde není dáno jako hotové, ale co je tvořeno teprve v procesu poznání činností našeho rozumu (formami myšlení). Nejzřetelněji ji použil Kelsen, ovšem již v rozvinutém logicistickém pojetí H. Cohena a Natorpa, podle kterého se z noetiky vylučuje pojem Kantovy „věci o sobě“ a s ní související problém smyslového, zkušenostního poznání; funkci myšlení tedy není zpracovávat počítky, ale tvořit předmět, takže předmět, svět bytí pro nás vzniká teprve logickými soudy.³³⁾

Kelsen se těmito obecnými filosofickými otázkami zabýval ve svém základním díle *Hauptprobleme der Staats-Rechtslehre, entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatz*, 1911, 1923, zatím co později se u něho projevují jen ve spojitosti s právní teorií. Např. Kelsenův pojem přičítání v poznávání práva či státu vychází z myšlenky „spontaneity rozumu“: „... musíme přece doznati, že ony

³²⁾ Roger Garaudy, *Materialistická teorie poznání*, čes. vyd. 1957, str. 108.

³³⁾ O filosofii H. Cohena a Natorpa viz F. Krejčí, *Filosofie posledních let před válkou*, str. 274—275, dále Kubeš, *Právní filosofie...*, str. 40, 47.

„reálné“ skutečnosti nemají o sobě se státem nic co činit, že veškerá „státovost“ plyne právě z onoho myšlenkového řádu a jen v této myšlenkové oblasti můžeme mít své sídlo, poněvadž vše, co podstatného možno o státu říci, lze říci jen z hlediska onoho myšlenkového řádu, nebo přesněji řečeno: znamená vždy jen výrok o podstatě a obsahu tohoto myšlenkového řádu.“³⁴⁾

Weyr nepřevzal Kantovu myšlenku „spontaneity“ rozumu v rozšiřujícím znění novokantismu, nicméně musel dospět ke stejným výsledkům, jestliže akceptoval, takřka bez výhrad, s odchýlením pouze k Schopenhauerovu zjednodušenému systému, Kantovo učení o formách myšlení, nazírání vnějšího světa, které se rovněž zakládá na agnostickém pojetí jevu a podstaty a dále formy a obsahu zkoumaného předmětu. Aniž přihlédl k marxistické teorii poznání, která funkci myšlení přikládá náležitý význam, kritizuje „naivní realismus“ opět tak, jako by z něho vyplývalo, že k poznání všech vlastností předmětu je možné dojít bez přínosu subjektu: „Neuvědomuje si, že tyto jednotlivé barvy nejsou vlastnostmi předmětu, nýbrž že pocházejí z určité formy jeho poznávání — jinými slovy od vlastností poznávajícího subjektu.“³⁵⁾

Subjektivismus tu netkví v tvrzení, že lidé z těchto aspektů přistupují v procesu poznání ke skutečnosti, nýbrž v tom, že tyto aspekty se zcela izolují od předmětu (i v pojetí kritického idealismu jakožto pouhého jevu) a tím spíše od vzdálené, nepoznatelné „věci o sobě“, ačkoliv i ony jsou konec konců odrazem zákonitostí a vlastností objektivního světa. Weyr sice uvádí, že pouze „... prostor, čas a kausální zákon jsou formy našeho myšlení (v oblasti přírodovědeckého poznávání. Pozn. V. V.), jsou vlastnosti našeho mozku, pokud myslí a poznává...“³⁶⁾ tedy připisuje subjektu jen nejobecnější vlastnosti či zákonitosti, jejichž pojmy jsou skutečně nerozlučnými součástmi lidského myšlení, a přece i tyto pojmy jsou výsledkem dlouhodobé praxe člověka ve vztahu k vnějšímu světu. Výjimku nečiní ani oblast zkoumání společenských jevů, tj. i práva, na něž Weyr, na rozdíl od Kanta, učení o formách nazírání důsledně aplikuje a připouští dokonce neomezený počet lidskému rozumu vrozených pojmů jako je norma, povinnost, vina, trest atd.³⁷⁾

Z filosofického stanoviska normativismu nemohou být formy myšlení pokládány za vlastnosti předmětu, protože tím bychom se octli v nepoznatelné oblasti, čili do noetiky by byly zanášeny nedokazatelné, metafyzické kategorie.³⁸⁾

Důsledky učení o formách myšlení jsou ještě pronikavější, zkoumáme-li v kri-

³⁴⁾ Základy obecné theorie státní, 1926, str. 21.

³⁵⁾ Cit. Čtyři kapitoly z právní noetiky, Časopis..., XII., 1929, str. 5. Srov. též F. Pospíšil, Nauka o kategoriích v učení brněnské školy, Časopis... XXI, str. 288—289.

³⁶⁾ Weyr, cit. článek, str. 7.

³⁷⁾ Cit. čl., str. 5.

³⁸⁾ V přijímání Kantovy filosofie je tu z pochopitelných důvodů opomenuta Kantova Kritika soudnosti, kde pojmy jsoucnost, možnost, nutnost atd. jsou pojmy, které vyjadřují podstatu věci mimo nás. Tyto rané názory vhodně vyzdvihuje M. Sobotka v článku „Kantova Kritika čistého rozumu“, Filosofický časopis č. 5/1958, str. 696.

tickém idealismu jejich souvislost s agnostickým pojetím faktů relativnosti našeho poznání. V. I. Lenin na to poukázal několikrát v kritice empiriokriticismu a novokantismu: „Skutečně důležitá gnoseologická otázka, rozdělující filosofické směry, nespočívá v tom, jakého stupně přesnosti dosáhly naše popisy příčinných souvislostí a mohou-li tyto popisy být vyjádřeny přesnou matematickou formulí, nýbrž v tom, je-li zdrojem našeho poznání těchto souvislostí objektivní zákonitost přírody, či vlastnosti naší mysli, její schopnost poznávat určité apriorní pravdy apod.“³⁹⁾

Weyr zdůrazňuje, že k uvedeným formám nazírání je třeba počítat i nejzákladnější pojem dotýkající se poznávaného předmětu, existenci (skutečnost) jevu, již má v normativní oblasti odpovídat platnost, tedy nejzákladnější vlastnost objektivního světa.⁴⁰⁾ Je to pochopitelné, jestliže existenci přírodního jevu chápe jako výsledek působení kauzálního zákona, který je lidskému rozumu vrozen, a platnost právní normy vysvětluje z apriorního pojmu povinnosti. Objektivní realita je tu uváděna do takové závislosti na vědomí člověka, že i tehdy, když o ní prohlašujeme, že existuje, vlastně vyslovujeme pouhou subjektivní představu; existence se nám jako taková jeví, takže nikdy se nemůžeme dopátrat toho, co se za touto existencí, či platností skrývá.

Snaží-li se Weyr tuto koncepci zmírnit pomocí pojmu „věci o sobě“, pak svůj subjektivismus v otázce forem nazírání zakládá především na již zmiňované relativnosti našeho poznání, která jinak je vědecky nesporná. (Ovšem ve smyslu relativní pravdy jako skutečného přibližování k absolutní pravdě, tedy objektivní povahy vědeckého poznatku). Pokud vůbec přiznává tomuto nepoznatelnému světu nějakou obecnou vlastnost, omezuje se toliko na filosofickou kategorii, označovanou jako „danost“, tj. právě vlastnost být předmětem poznání, což je něco zcela jiného než pojem existence (skutečnosti).⁴¹⁾ Avšak i v této souvislosti bez bližšího odůvodnění uvádí, že „... tyto vlastnosti poznávaného předmětu — obecná danost věci o sobě, existence (skutečnosti) přírody a platnosti právní normy — jeví se jako přínosy či hypotезy poznávajícího subjektu“.⁴²⁾ Kantovo pojetí věci o sobě je tu rozvíjeno „zprava“, tj. ve směru, který např. obšírně kritizoval již L. Feuerbach. Lenin o tom píše:

³⁹⁾ V. I. Lenin, *Materialismus a empiriokriticismus*, str. 144.

⁴⁰⁾ „Pro naivního realistu není dále nic záhadného v pojmu existence jsoucnosti. Tato jsoucnost, jakožto zjev vnějšího světa, jest mu nejsamozřejmější vlastností poznávaného předmětu. Ani mu nenapadne myšlenka, že by snad i tato (ze všech nejzákladnější) vlastnost poznávaného předmětu nebyla vlastně o sobě jeho vlastností, nýbrž důsledkem určitého způsobu pozorování (určité metody), tedy vlastností poznávajícího subjektu. Proto ani v nejmenším nepochybuje, že by poznávaný jím předmět dále existoval (byl), kdyby on a všechny ostatní možné subjekty poznávání odpadly, což právě znamená jinými slovy, že není si vědom relativity mezi oběma pojmy: poznávající subjekt a poznávaný objekt, čili obecněji: mezi subjektem a objektem vůbec. (Weyr, *Čtyři kapitoly... Časopis XII.*, str. 5).

⁴¹⁾ *Teorie práva*, str. 25.

⁴²⁾ Tamtéž.

„Feuerbach nevytýká Kantovi, že připouští věci o sobě, nýbrž že nepřipouští jejich skutečnost, to jest objektivní realnost, že je pokládá jen za myšlenku, za „myšlené bytnosti“ nikoliv za „bytnosti“ obdařené existencí, to jest reálně, skutečně existující“.⁴³⁾

Potom Weyrovo tvrzení, že „... nicméně zůstává předmětem poznání ona věc o sobě, poněvadž by jinak základní pozice idealistické noetiky (subjekt — objekt) byla porušena...“⁴⁴⁾, ztrácí smysl a uvedená „základní noetická pozice“ vystupuje rovněž jako výtvar subjektu, nikoliv jako objektivně daná relace.

Weyr i ostatní zastánci české školy normativismu podpírají svou konstrukci, jež má budít zdání jisté samostatnosti předmětu, aniž by oslabovala původní filosofické stanovisko, vhodným řešením noetických problémů z hlediska vztahu formy a obsahu. Odtud je patrný již bezprostřední přechod ke stěžejní koncepci kritického idealismu, pojmající, vzhledem k subjektu, vnější svět (věc o sobě) jako pouhý jev, jehož podstata zůstane lidskému rozumu navždy neznámá. Na základě vztahu formy a obsahu je tu totiž vysvětlován gnoseologický vztah subjekt — objekt: pojem subjektu se v podstatě redukuje na formy poznávání (myšlení), dané holou schopností intelektu poznávat, a na recepci schopnost smyslovou, zatím co objekt, vycházíme-li z dřívější eliminace, která přenesla jeho nejobecnější vlastnosti na subjekt, je určován jakousi mlhavou obsahovou stránkou. Tak F. Pospíšil, když interpretuje Kantovo učení o kategoriích, uvádí, že „... předměty poznáváme v jejich podobě (Gestalt) proto, že poznávajícímu subjektu jsou dány ony zmíněné formy poznání, do nichž sestupuje materiál, poskytnutý smysly. Forma předmětu není tedy jeho vlastnictví, nýbrž jest závislá na subjektu poznávajícím“.⁴⁵⁾ Potvrzuje to i sylogismus F. Weyra z oblasti právní nauky: „Předmětem normativního poznávání jsou normy. Norma jest výraz něčeho co býti má. Lze tedy říci, že poznávající normy, poznáváme jejich obsah, to jest to, co podle nich býti má.“⁴⁶⁾ Ještě zřetelněji dal Weyr najevo, co považuje za předmět poznání, ve sporu s J. Kallabem o „praktickou“ povahu právní nauky.

Dokladem širokého použití kategorií formy a obsahu je nejen koncipování apriorních forem myšlení, ale i tendence chápat smyslové poznání jako určitou stránku formy poznávacího procesu. Normativci proto s povděkem přijali

⁴³⁾ V. I. Lenin, cit. dílo, str. 186.

⁴⁴⁾ Teorie práva, str. 25.

⁴⁵⁾ F. Pospíšil, Nauka o kategoriích v učení brněnské školy, Časopis, sv. XXI, str. 289.

⁴⁶⁾ Teorie práva, str. 34.

Z Kelsenova vymezení předmětu právní nauky vyplývá podobné vymezení objektu poznání: „Ryzí nauka právní — jakožto specifická pravověda — obrací svůj zřetel k právním normám; a to k právním normám, jakožto skutečnostem našeho vědomí, nikoliv k chtěním nebo představám právních norem, nýbrž k právním normám, jakožto — chtěným a představovaným — významovým obsahům. (Ryzí nauka právní, str. 11).“

Schopenhauerovu ideu, že poznať je hotov již v kantovském názoru, tj. že se v této oblasti uplatňuje jak počítková činnost, tak abstrakční schopnost rozumu, stejně jako konstrukci tzv. názoru intelektuálního, který předjímá situaci, normativci stále zdůrazňovanou, že při normativním poznávání je zkoumán, na rozdíl od přírodních předmětů, přímo myšlenkový materiál normativních soudů, takže oblast smyslového poznání je vcelku bezvýznamná.⁴⁷⁾ Názorové rozdíly mezi jednotlivými autory nejsou natolik podstatné, aby vedly k ústupu od Kantovy teze, že předmětem poznání je vždy určitý obsah názoru; naopak její protimaterialistické stránky ještě rozvinuly. Co Kelsen nebo Weyr naznačili o objektu poznání (vyločením obecných vlastností předmětu, pojímáním objektu poznání jako osamoceného vztahově neurčeného obsahu, dále častým používáním širokého pojmu normativního nazírání na místo poznávání, tedy aniž by se řešila otázka smyslové sféry atd.), jiní zastánci normativismu domýšlejí a odůvodňují jako např. A. Plachý, H. Bulín, A. Procházka, E. Ziegler a jiní, třebaže se navzájem kritizují.⁴⁸⁾

⁴⁷⁾ Srov. V. Chytil, *Filosofické základy normativní teorie právní a její poměr k hospodářské noetice* Englišově, Všechno X, 1929, str. 62—63.

Přívrženec brněnské školy H. Bulín charakterizuje ideu intelektuálního názoru v recenzi článku A. Plachého: *Kritický idealismus a právní věda* (Časopis XVIII) takto: „Vzniká-li pak kausální poznání aplikací apriorní kategorie kauzality na určitý obsah smyslového názoru — tak usuzuje autor (str. 445) — vzniká poznání normativní aplikací kategorie obecné normativity (Plachý ji patrně též pokládá za „apriorní“, ač to výslovně neuvádí) na bezprostředně intelektuálně nazírané normy. Jako jsme mohli v oblasti kausálního poznávání z hlediska transcendentální estetiky a transcendentální logiky (ve smyslu Kantově) rozeznávat tři poznávací „stadia“ (skutečnost jako „věc o sobě“, smyslový názor o ní a konečně poznať o ní), tak bychom mohli patrně též v oblasti normativního poznávání — aspoň podle shora uvedené definice Plachého — vedle normy jakožto „věci o sobě“ (bez vrozených „forem“ nazírání, pokud se týče poznávání zásadně nepoznatelné) rozlišovat jednak (pouhý) intelektuální názor o ní, jednak poznať o ní.“ (Časopis. XIX, str. 29).

⁴⁸⁾ Např. H. Bulín se ztotožňuje se shora zmíněným noetickým pojetím kategorií formy a obsahu a kritizuje jen Plachého myšlenku intelektuálního názoru. Nevytýká však Plachému, že jí posiluje formalistické pojetí práva, nýbrž že tato myšlenka intelektuálního názoru vyvolává rozpor s Kantovým pojmem smyslového názoru, jakož i to, že porušuje proporce mezi formami poznání a jeho předmětem (viz recenze o článku Plachého, Čas. XIX, str. 29).

Plachého intelektuální názor odmítá i slovenský normativce E. Ziegler. Jakmile se odvolává na německé novokantovské filosofy Friesa a Nelsona, řeší posice smyslového (bezprostředního) poznání neméně subjektivistickou metodou: „Fries rozlúštil tento problém tým že dokázal existenciu tohoto bezprostredného nenazierateľného poznania a tým zabezpečil faktum púhého nadrozumu (reiner Vernunft).

Tento dôkaz podával Fries kritikou nadrozumu, ktorá má ráz psychologický, Kritika vychádza z toho, že obsah oného bezprostredného poznania prežívame ako psychologické faktum. Na platnosti tohoto faktu mohla by síce reflexia dodatočne pochybovať. Proti týmto dodatočným pochybnostiam poukazujeme na faktum sebadôvery nadrozumu — ktoré faktum nepozná pochybnosti.

Bezprostredné poznanie samo o sebe je isté. Tento skutkový stav označujeme ako zásadu sebadôvery nadrozumu (Selbstvertrauen der Vernunft) pravosť jej bezprostredných poznání,

Z uváděné aplikace kategorií formy a obsahu vyplývá, že normativismus přebírá zásady běžné v pojetí ostatní nemarxistické filosofie, zejména tímto způsobem nakládá s faktem proměnlivosti obou pojmů vzhledem k vztahům a podmínkám, v nichž vystupují.

Idea priority formy vůči obsahu, jejíž vyznávání v buržoasní právní filosofii vrcholí normativismem, se traduje již od Aristotelovy ideje pasivní hmoty a aktivní formy. Ani však z Kantova filosofického systému nelze vyvozovat, že by forma byla zcela odloučena od reálného předmětu, jak se s tím později setkáváme u novokantismu a novopositivismu.

Ve filosofii normativismu je objekt poznání (odhlédneme-li zatím od konečných závěrů) jednoznačně zbavován formy, která byla přenesena do jiné pojmové i skutečností oblasti jako prvek myšlení. Sama forma i obsah, jejich vzájemný vztah, zůstávají blíže nevymezeny, takže je tu ponechána stálá možnost, aby normativci mohli neurčitosti a vágnosti těchto pojmů využít v případné polemice o vědeckosti své koncepce, ale také k prosazování reakčních prvků, vyhovujících imperialistické buržoasii. Např. v recenzi prof. R. Foustky o knize V. Zacharieva, Rozumový obsah právních norem, to potvrzuje správný autorův postřeh, že podle Kelsena nemá právní norma určitého myšlenkového obsahu a teprve pomocí logické formy v ní vyjádřené aplikující orgán sem vkládá určitý obsah, který se kryje s tzv. individuální normou, tedy normou, vydanou aplikujícím nikoliv kompetentním normotvorným orgánem.

Ovšem není správné, pokud tím prof. Zachariev Kelsenově pojetí právní normy upírá jakýkoliv obsah, protože i Kelsen mluví o určitém významovém obsahu jako předmětu normativního poznání.⁴⁹⁾ Ani zde nerozhoduje, že forma a obsah jsou kategorie používané v abstraktním myšlení, které jsou na jednotlivé předměty aplikovány, protože byly předtím dlouhou zkušeností z poznávaného světa vyvozeny a jsou tedy objektivně podloženy.

Je-li nesporné — a vědecké poznání to neustále potvrzuje — že objekt poznání existuje jako součást objektivní reality nezávislé na lidském vědomí, pak se normativci dopouštějí porušení dialektické jednoty formy a obsahu. Třebaže se, jak na to často poukazují, vzájemné spojení formy a obsahu ustavičně mění — co bylo dříve formou, může se stát obsahem, prosazuje se rozpor mezi nimi atd. — přece v určitém okamžiku lze postihnout relativně pevný vztah, který svědčí o jednotě obou pojmů přimykajících se vždy k jednomu a témuž předmětu. Sovětští filosofové L. Rozental a jiní správně vymezují formu jako organizaci, strukturu obsahu, a obsah jako vnitřní strukturu před-

Keď si uvedomujeme tento zjav, môžeme bez ďalšieho odmietnúť požiadavok, aby bezprostredné poznania boli odôvodnené.“ (Čas. XIX, str. 32).

F. Rouček to činí pomocí rozlišení reálného a ideálního objektu, jehož náplní je tzv. zážitkový a zejména myšlenkový obsah (viz Základy právníckého myšlení, str. 28—32).

⁴⁹⁾ Právník, č. 1, 1958, str. 74.

mětu, představující souhrn elementů a procesů, které vytvářejí základ existence a vývoje věcí.⁵⁰⁾ Nemáme-li podlehnout formalismu, je nezbytné respektovat, že forma je spjata s obsahem, který má vůči ní vedoucí postavení přesto, že forma je stabilnější než obsah a může po určitou dobu tvořit rámec i pro obsah nový.

Proces poznání začíná zkoumáním jevu, tj. jak obsahu, tak i formy předmětu vnějšího světa; předmět se nám jeví jako celek a také v abstraktním myšlení se jako celek odráží.

Ačkoli normativci zakládají v konečné etapě svou noetiku na pojetí poznání jako poznávání jevů, jejichž prostřednictvím na nás působí nepoznatelná věc o sobě, konstruuji ve skutečnosti jev pouze jako stránku obsahovou. Nadto je pochybné, zdali uváděné formy myšlení, např. prostor, čas, v normativní sféře povinnost, vina, trest jsou pouhou formou, neboť u individuálního předmětu mohou tyto vlastnosti za určitých okolností patřit k obsahu.⁵¹⁾

Přenesením formy předmětu na subjekt nejen že mizí vedoucí postavení obsahu, ale zdánlivě je potvrzováno vedoucí postavení myšlení (jeho forem) vůči předmětu jako součásti objektivního světa.

V normativní teorii je tato koncepce důležitým logickým argumentem k důkazu o oprávněnosti normativistického dualismu bytí a mětí, který náleží k základům filosofického a metodologického východiska normativismu, avšak v nemalé míře se jí logicky používá při řešení jednotlivých otázek teorie práva, kde se zmíněný dualismus již předpokládá. Ani obsah právních norem izolovaných již od jakýchkoliv „nenormativních“ jevů společenského života nevystupuje v procesu normativního poznávání samostatně, nýbrž v úplné závislosti na formách normativního poznávání (myšlení). Wroblewského vysvětlení této otázky je nedostatečné, protože postrádá rozbor, který by normativistické pojetí formy a obsahu řešil v souladu se základním gnoseologickým stanoviskem ke vztahu subjektu a objektu a současně jevu a podstaty. Takový rozbor je nezbytný i u poněkud odlišeného učení Kelsenova.

Za velmi sporné pokládáme domněnku Wroblewského, že Kelsen v povinnosti (mětí) spatřuje formu světa bytí, a vyvozuje to z Kelsenovy myšlenky o právu jako společenské technice. Myslíme, že stejně jako u československého normativismu tak i u Kelsena šlo o to, aby problém formy a obsahu zůstal omezen hranicemi normativní sféry. Wroblewského interpretace by naopak Kelsenovi

⁵⁰⁾ L. Rozental, G. M. Štraks a kol., *Kategorie materialistické dialektiky*, SNPL 1958, str. 147. Srov. též A. Kolman, *Kategorie materialistické dialektiky*, *Filosofický časopis* č. 1, 3, 1957.

Tugarinov, *Sootnošeniye kategorij dialektičeskogo materialisma*, 1956, Leningrad. Tyto práce vycházejí z Leninova pojetí ve *Filosofických sešitech* (SNPL, str. 67, 115).

⁵¹⁾ Kant ještě rozlišuje apriorní formy smyslovosti a kategorie myšlení. Čas a prostor tudíž zařazuje do oblasti smyslového zkušenostního názoru, jehož obsah tvoří noetický předmět poznání. I otázku, jsou-li tyto formy vrozeny či nikoli, řeší velmi neurčitě.

přičítala rozpor, jehož autorem nemůže být, protože by tím podstatnou měrou ohrozil svoje formalistické chápání práva. Kdyby povinnost byla formou společenského bytí, pak chtě nechtě by normativci i v souladu se svým učením o formě a obsahu musili do oblasti normativity zahrnout zkoumání i tohoto společenského bytí, třebaže by svět norem byl určující.⁵²⁾ „Není nic zvrácenějšího než názor,“ píše F. Weyr, „že tyto ústřední pojmy právníckého nazírání, jsou jaksi ‚skryty‘ v různých právních řádech a že je tudíž pilným studiem těchto řádů možno odkrýti... Pravda jest naopak, že bez těchto ústředních pojmů nelze vůbec žádnému právnímu řádu porozuměti, že jsou tudíž předpokladem a nemohou být cílem jeho studia.“⁵³⁾

Samostatně vystupuje obsah právních norem jen ve smyslu poznávaného předmětu, tj. něčeho, co je z hlediska normativní teorie odloučeno od své formy, která patří do sféry normativního myšlení. Všeobecná tendence novokantovských směrů k omezování filosofie pouze na otázky noetiky vedla v novokantovské právní nauce mimo jiné k tomu, že ony „čisté“ formy normativního myšlení zatlačují tzv. normativní obsah i jako myšlený předmět do pozadí, nebo s ním splývají.⁵⁴⁾

Logickým rozporům, které jsme kromě jiných konstatovali, normativci se z velké části vyhnuli tím, že převedli problém předmětu poznání na problém poznatku. Jde tu zejména o názory, kde již otevřeně formulují předmět poznání jako součást subjektivního myšlení a nazírací sféry; pojmy formy a obsahu, které dosud měly budít zdání předmětu jako skutečnosti, oddělené v jistém smyslu od vlastního procesu myšlení, nyní noetický vztah subjekt — objekt představují jako nedílnou stránku tohoto myšlení.

Proti vlastnímu koncipování formy a obsahu v mezích poznatku či myšlení nelze nic namítat. Vždyť také v jevech patřících do oblasti poznání je forma vyjádření obsahu; myšlenka pak je odraz určitého obsahu v hlavě člověka vyjádřený slovy.⁵⁵⁾ Avšak vztah těchto pojmů se nevyvíjí za vedoucího postavení formy a obsah poznatku či myšlení nemůže nikdy nahradit vědecky určený předmět poznání. Jestliže normativci tvrdí opak, nemůže být již nejmenších pochybností, že základní noetický vztah není podle normativců nic objektivně daného, nýbrž pouhá myšlenková relace; porušují se tedy zásady gnoseologické a zasahuje se i do oblasti ontologické. Vyplývá to i z názoru Weyra, Neubauera aj., ačkoliv takové jejich pojetí je třeba dokazovat z širšího hlediska. Již jednoznačně se vyslovil F. Sedláček: „Poznání vědecké spočívá na relaci mezi

⁵²⁾ Cit. dílo, str. 70 a násl.).

⁵³⁾ Základy filosofie právní, 1920, str. 9.

⁵⁴⁾ A. Procházka, na rozdíl od Weyra, dokonce odmítá názor, že předmětem normativního poznávání jsou pozitivní normy, a tvrdí, že jím může být jen to, k čemu dospějeme úsudkem z pozitivních norem, a formy právníckého myšlení (K otázce autonomní normotvorby).

⁵⁵⁾ Viz M. Rozenthal, G. M. Štraks a kol., cit. dílo, str. 147 až 148.

poznávajícím subjektem a poznáním objektem, při čemž vědecky nevíme ani, co je subjekt o sobě, ani co je objekt (věc o sobě — Ding an sich), zachycujeme právě jen onu relaci.⁵⁶⁾ Dovršením normativistického pojetí objektu poznání jsou v tomto smyslu výroky Bulína, Plachého, Zieglera, Chytila, Roučka a některých dalších. Bulín např. uvádí: „... veškeré lidské poznání je právě relativní (subjekt — objekt) a odmyslíme-li si onu relativnost, přestává jakékoli poznání. Při tom nesmíme zapomínati, že pojem „předmět poznání“ je získán kritickým rozbořením hotového poznatku a nelze si proto věc představit tak, jako by onen předmět existoval před naším poznáním nebo dokonce bez zřetele na naše poznávací mohutnosti (smyslovost, rozum); bez poznávacího subjektu není ani poznávaného objektu čili předmětu poznání, nýbrž jen ona našemu intelektu nedostupná a tajuplná „věc o sobě“.“⁵⁷⁾

Zieglerovo rozlišování předmětu pravého (empirického) a představovaného naší kritiku nevyvrací, protože jeho agnosticistické východisko, jak se ještě zmíníme, přerušuje jakoukoliv spojitost „ideálního“ objektu s objektivní realitou.

Stejně tak Rouček, ať se tomu Weyr jakkoliv brání, domýšlí a dovršuje filosofické stanovisko brněnské školy: „Pravíme, že norma jest poznatek. Vždyť není myslitelná bez formy (tj. bez subjektu) a bez obsahu (tj. bez objektu). Je to něco co vzniklo synergií subjektu (poznávajícího) a objektu (poznávaného) a čemu proto říkáme „poznatek“ (na tom nic nemění okolnost, že tento poznatek může být též poznáván, vždyť i poznatek entologický i každý náš jakýkoliv poznatek může být poznáván).“⁵⁸⁾ Tato norma — poznatek však není výsledkem jiného procesu poznání než právě toho, ve kterém vystupuje jako objekt.

Proto nevidíme podstatný rozdíl Roučkova pojetí normy jako poznatku od pojetí Weyrova, spatřujícího v normě apriorní formu normativního nazírání, která ztvárňuje normativní obsah daný v názoru. Ať má Weyr na mysli názor smyslový nebo zahrnující současně rozumové prvky, jeho obsah nabývá v určité podobě funkce objektu normativního poznání teprve díky působení forem nazírání. Tedy i u Weyra je objekt dotvářen v procesu myšlení a uzavírá se ve skutečnosti do oblasti poznatku.

Jde jen o rozmnožení rozporů systému, jestliže se Weyr pokouší vnější zdání důsledného noetického rozlišení subjektu a objektu, které ve skutečnosti popřel, udržovat i dalšími prostředky, tentokrát polemikou proti názoru, že

⁵⁶⁾ Základní pojmy soukromého práva, Vědecká ročenka práv. fak. Masaryk. university v Brně, 1930, str. 101.

⁵⁷⁾ Časopis ... XIX, str. 31.

⁵⁸⁾ Základy právního myšlení 1938, str. 43.

Je-li tedy norma poznatkem, pak při zkoumání práva poznatek nejen že může, ale prakticky stále tvoří objekt poznání. V tom je ústřední problém Roučkovy normativní „objektologie.“

objekt normativního poznání je teprve tvořen poznávajícím subjektem.⁵⁹⁾ Přísné oddělování intelektu od vůle (poznání od chtění, resp. subjektu poznávajícího od subjektu normotvorného), se kterým v této souvislosti Weyr vystupuje, na shora zmíněném pojetí předmětu nic nezměnilo, tzn. neodstranilo zřejmou příbuznost s pojetím předmětu jako obsahu poznatku (poznání), tedy i s pojetím J. Kallaba, proti kterému vedl převážnou část své polemiky, odmítající „tvůrčí“ činnost normativního myšlení, pokud jde o obsah norem.

Přesto opačné stanovisko obhájí velmi energicky, protože by jinak ohrozil koncepci „čistého“ normativního poznávání, zejména by tím v právní nauce připustil metody, jichž nutně, v obdobném postavení jako poznávající subjekt, používá zákonodárce, má-li určité stránky společenského života upravit právem, tj. metodu sociologickou a tím také kauzální, zkoumající vztahy práva a ostatních společenských jevů apod. Z toho je patrné, že se mu nepodařilo zabránit, aby i u něho nevznikl „circulus vitiosus“, ač jej vždy připisoval toliko názorům svých odpůrců; stejně tak se nemůže zříci svého subjektivistického pojetí předmětu poznání (zmírňovaného, jak již uvedeno, ponecháním určitého noetického významu věci o sobě a odmítáním „tvůrčí“ funkce poznávajícího subjektu, pokud jde o obsah norem), protože mimo jiné právě jeho prostřednictvím může logicky dokazovat svébytnost forem normativního nazírání, princip dualismu světa kauzálního a normativního.

A tak vytýká-li Kallab Weyrovi naivně realistický postoj v otázce objektu, lze souhlasit s Weyrem, že tu jde o nepochopení a zkreslení jeho teorie, neboť mezi Kallabem a Weyrem nedošlo v zásadních filosofických otázkách k rozporu.⁶⁰⁾

Nechceme tvrdit, že by Kallab svou koncepcí předmětu jako myšlenkového výtvaru umožnil při zkoumání práva používání tzv. sociologického, psychologického a jiného hlediska v té míře, jak mu vytýká Weyr. Jeho právní filosofii lze označit spíše jako jistý eklekticismus, který usiluje o zmírnění neudržitelného normativistického stanoviska krajního formalismu. To dosvědčuje i Kallabovo vyznávání metodologického pluralismu, jímž Kallab přiznává např. právním naukám možnost zkoumat právo z tzv. teoretického i praktického hlediska (tj. zkoumat právo jaké je i jaké by mělo býti, přičemž se neuplatňuje jen normativní metoda) a který přitom ve svém vlastním právněfilosofickém systému

⁵⁹⁾ „Tvrdit, že poznávající subjekt (obecně: věda) svou funkcí tvoří teprve normy, znamená tudíž opuštění zásadní police noetické, která vychází z protikladu: (poznávající) subjekt a (poznávaný) objekt. Objekt musí být předpokládán, má-li zde býti subjekt. Pojem subjektu (roz. poznávajícího) ztrácí veškerý jasný smysl, není-li předpokládán hotový objekt (roz.: poznávaný ale dosud nepoznaný).“ (Teorie práva, str. 31).

⁶⁰⁾ „Pramen tohoto omylu je právě v positivistickém předsudku, Weyrem, nemýlím-li se, sdíleném, že věda je zobrazováním jakési mimo subjekt trvající skutečnosti, vlastně zrcadlení objektu v mysli pasivního subjektu.“ (Několik poznámek k Weyrovu spisu Teorie práva, (Časopis ... XX., str. 264).

aplikuje nikoliv ve smyslu vyhraněného užití prvé nebo druhé metody, nýbrž smíšeného užití obou metod, které se vzájemně prolínají a doplňují.⁶¹⁾

O Kallabovi lze tedy sotva tvrdit, že jeho nauka je tzv. praktickou právní naukou, i když právní nauku větší měrou orientuje na úkol zjistit a stanovit správné normy z hlediska spravedlnosti jako nejvyššího cíle. V novokantovské filosofii se objevil náznak takového řešení již u Natorpa, který sice veškeré poznání idejí chtění, toho co má být, označoval jako nauky praktické, zdůrazňoval však, že v konečné fázi objekt praktických nauk — vůle a objekt teoretických nauk — zkušenost obsahově souvisí.⁶²⁾

Již vůbec nelze jeho nauku srovnávat s buržoasními právními teoriemi revolučního nebo liberalistického období, ačkoli tyto teorie rovněž vůči pozitivnímu právu stanovily zásady práva popřípadě dalších společenských norem jaké „by měly být“ a jsou tedy normativci často nazývány tradičními praktickými naukami (např. učení přirozenoprávní). Jejich autoři nepokládali za pramen zásad správného práva, jež tyto teorie formulovaly, proces svého subjektivního poznávání, nýbrž objektivně dané nebo alespoň od poznávajícího subjektu odlišené substance; snažili se nalézt i určité racionální společenské kritérium svých teoretických závěrů. Tehdejší sociálně politické a ideové podmínky to nejen umožňovaly, ale přímo vyžadovaly, uvážíme-li, že buržoasie naléhavě potřebovala ideologické prostředky, které by alespoň zhruba odpovídaly reálné situaci a usměrnily společenský vývoj k zákonitému převzetí a upevnění její moci ve společnosti. V tomto srovnání není rozhodující, že šlo o idealisticky orientovanou právní ideologii, tj. bez podstatnějšího vlivu současné materialistické teorie poznání. Odklon od původního charakteru buržoasních praktických nauk byl spojen již s rozsáhlejším pronikáním prvků filosofického subjektivismu. (Např. Kant ve své praktické filosofii dospěl k teorii přirozeného práva zbavené původního konkrétního obsahu a spojené s neurčitými pojmy kategorického imperativu a ideální spravedlnosti, které jsou pak široce používány v současné buržoasní teorii přirozeného práva obrozeného i jinde, u nás např. Kallabem.)

Praktické nauky v pojetí novokantismu jsou vnější formou nadále naukami, které tvoří tzv. praktické soudy, tj. normy lidského myšlení a chování, avšak tyto praktické poznatky neodrážejí zákonitosti působící vně poznávajícího subjektu, ale jakési svobodně utvářené myšlenkové představy subjektu o určitých apriorních zákonech (pohnutkách uplatňování lidské vůle; ani ověření výsledků tohoto praktického poznávání nevybočuje z oblasti vědomí, protože za „objektivní“ poznatek se ve všech druzích věd považuje poznatek obecně platný (u Cohena např. logicky odůvodněný), nikoliv potvrzený společenskou

⁶¹⁾ Viz J. Kallab, Úvod ve studium metod právnických I., 1920, str. 85 a násl. Viz též B. Tomsa, Nauka o právních vědách, str. 44.

⁶²⁾ Srov. Krejčí, Filosofie posledních let..., str. 281—282.

zkušeností a praxí. Věda sama o sobě čili sám souhrn obecně platných poznatků představuje, podle mnohých novokantovských filosofů, tuto zkušenost.

Novokantovská metodologie a dělení věd se tu nepochybně opírá o Kantovu teorii praktického rozumu, ovšem k řešení problémů společenských věd přibírá a dále rozvíjí subjektivistické stránky Kantova učení „čistého“ teoretického (přírodovědeckého) poznávání, aby vyhověla silnému tlaku pozitivistické filosofie (ale také sociologismu), která inklinuje k jednotícímu pojmání přírody i společnosti. (Např. použití transcendentální metody v etice apod.)⁶³⁾

Kallab řeší otázku normativních poznatků právě na základě krajního novokantovského pojetí objektu poznání, které sahá až k zmíněné kantovské „spontaneitě“ rozumu: „Poněvadž pak podle „základního dogmatu kritického idealismu“ poznání není myslitelné bez subjektu, stejně jako není možné bez objektu, je objekt, který nevstoupil do vědomí lidského nepoznatelný, jinými slovy pro naše poznání jest objekt zastoupen poznatkem o objektu, tj. myšlenkovým výtvozem vzniklým v mysli subjektu. To pokládám za jádro kritického idealismu.“⁶⁴⁾ Rozlišování objektu a poznatku o objektu nemá, jak již vyplynulo z předcházejícího výkladu, pro řešení základní gnoseologické otázky podstatnějšího významu, takže ani Kallabovu snahu, aby jeho pojetí bylo odlišováno od krajního idealismu a solipsismu, není třeba pokládat za oprávněnou. V případě „praktického“ zkoumání práva bude, podle Kallaba, např. předěl mezi poznatkem o objektu a konečným normativním poznatkem vědeckým tvořit jen akt uspořádání obsahu poznatku apriorními formami normativního myšlení; současně objektivnost tohoto poznatku je vyvozována toliko z oblasti myšlení (tedy ve skutečnosti závisle na subjektu): „... poznatek není objek-

⁶³⁾ Srov. Kantovu charakteristiku úkolů tzv. praktického rozumu: „Zde však pravidlo praví, že máme prostě jednati určitým způsobem. Praktické pravidlo se nám tedy představuje nepodmíněně, tudíž a priori, jakožto kategoricky praktická věta, již vůle jest prostě a bezprostředně objektivně určována praktickým pravidlem samým (které je zde tedy zákonem), neboť čistý o sobě praktický rozum je zde bezprostředně zákonodárným. Vůle jest myšlena jako nezávislá na empirických podmínkách, tudíž jakožto čistá vůle, jako určená pouhou formou zákona a tato pohnutka je považována za svrchovanou podmínku všech maxim.“...

„Čistý rozum jest sám pro sebe praktický a dává (člověku) všeobecný zákon, jež nazýváme mravním zákonem.“

... „A tento princip mravnosti právě pro všeobecnost zákonodárství, která jej činí formální svrchovanou pohnutkou vůle bez zřetele k veškerým jejím subjektivním různostem, vyhlašuje rozum spolu za zákon pro všechny rozumné bytosti, pokud vůbec mají vůli, tj. mohutnost určovati svou příčinnost představou pravidel, tudíž pokud jsou schopny jednání podle zásad a tedy i podle apriorních praktických principů (neboť jedině tyto mají svou nutnost, které rozum vyžaduje za základ). (Kritika praktického rozumu, český překl. 1944, Laichter, str. 44—46).

⁶⁴⁾ Kallab, Několik poznámek k Weyrovi spisu Teorie práva, Časopis XX, str. 264. Srov. též Několik myšlenek o idealismu a realismu ve vědách právních (Sborník k 60tým narozeninám F. Weyra).

tivní, poněvadž a pokud zobrazuje objekt (jenž, pokud není myšlenkově zpracován, není podle kritického idealismu vůbec poznatelný), nýbrž že je objektivní proto a potud, pokud nahrazuje objekt myšlenkovým výtvozem obecně platným.⁶⁵⁾

Avšak Kallab, jak jsme již částečně naznačili, náleží k velké skupině moderních buržoasních autorů, kteří pod záminkou boje za „zvědečtění“ a „objektivnost“ zkoumání společenského života se vyhýbají výhradně praktickému pojetí, být již subjektivistickému, tj. přibližuje se kritickému stanovisku, které zaujal vůči praktikismu dřívější právní nauky normativismu.⁶⁶⁾ Proto se záhy snaží zbavit i vnější formy tradičních praktických nauk a zdůrazňuje, že v tzv. empirickém poznávání, kde je norma výsledkem poznání, (určité „praktické hledisko“) volní moment (chtění) není součástí normy samé, ale vystupuje pouze jako svérázná apriorní forma myšlení. „Mám-li tedy obsah normy poznati, musím jej mysliti jako chtěný. Tím ovšem neříkám, že bych sám, nebo že by vůbec kdo musil tento obsah také skutečně chtíti. Od „mysliti jako chtění“ jest ke skutečnému chtění stejně daleko jako od „mysliti jako kausálně nutný“ k průběhu nějakého děje. Je to rozdíl mezi formou myšlení a empirickým obsahem myšleným v této formě.“⁶⁷⁾

Kallab tím, podle našeho mínění, řeší rozpor, který nutně vzniká v novokantovském subjektivismu, který se vzdal objektivní reality v podobě pojetí nepoznatelné věci o sobě: aby tvoření normativních poznatků, tj. norem v procesu poznání, nepředstavovalo otevřený solipsismus, Kallab o tomto chtění mluví pouze jako o formě myšlení, dané apriorně každému poznávajícímu intelektu, tedy o něčem, co zajišťuje obecnou platnost poznatku, zatímco empirický obsah normy vyplývá z poznatku o objektu, tj. z onoho výsledku působení objektu skutečného. Vidíme, že normativistickou konstrukci ideálního a reálného objektu (Rouček) lze nalézt i v právní filosofii Kallabově. Nejinak je tomu s Kallabovou výtkou, že Weyr nebere v úvahu tři aspekty normativního poznání — noetický, exaktní a empirický — které nadto dokreslují jeho metodologický pluralismus, projevující se, pokud jde o právní vědu, zejména v pojetí možnosti právních věd teoretických a praktických.

Rozdílové nuance Kallabova a Weyrova řešení filosofické otázky předmětu poznání vyvolaly určité rozdíly v metodologickém východisku. I když opět nešlo o podstatné rozdíly, je třeba konstatovat, že pod jejich vlivem Kallab filosoficky odůvodňoval libovolné stanovení norem (právní úpravu), popřípadě hodnocení pozitivního práva, to znamená zároveň libovolné, subjektivistické zkreslování skutečných zákonitostí vývoje práva a jeho podstaty; tento teoretický systém mu pak umožnil aplikovat v právní nauce kantovský přirozený

⁶⁵⁾ Tamtéž, str. 266—267.

⁶⁶⁾ Odmítavě se k tradiční praktické nauce stavěla i sociologická škola, viz E. Chalupný, Logika věd, 1945, str. 32—41.

⁶⁷⁾ Kallab, cit. článek, str. 265.

mravní zákon (ideu spravedlnosti), který měl být argumentem objektivnosti normativních poznatků (norem), avšak zároveň jejich mravním opodstatněním. Ve skutečnosti mu usnadnil zavedení doplňujícího metodického prostředku — intuitivní metody, takže ponechal otevřenou cestu jak k normativismu a právní dogmatice, tak k rozšířeným směrům právní fenomenologie a psychologismu, které intuitivní zkoumání práva preferují.⁶⁸⁾

Weyr svého specifického pojetí předmětu poznání používá k odůvodnění krajně formalistické a dogmatické metody právní nauky, protože především na jeho základě buduje dualismus izolovaných oblastí bytí a povinnosti a vylučuje z právní nauky problém podstaty práva neboli objektivní, na poznávajícím i normotvorném subjektu nezávislých pramenů, jeho objektivních příčin atd.

Podle něho právní věda sice nemůže poznávané právo tvořit, avšak musí, chce-li objevit „samostatnou normativní svézákonost“, předpokládat právo výhradně jako skutečnost souhrnného vědomí (myšlení) zákonodárce, a to nikoliv ve formě volního aktu psychologického, nýbrž pozitivních norem. Učení o formách normativního myšlení, jak jsme je dosud vyložili, dokazuje, že Weyr nepřiznává objektivnost ani tomuto myšlenkovému materiálu uloženému v pozitivním právu, které je dílem jiného, normotvorného subjektu. Stejně jako forma normativního myšlení i všechny další teoretické pojmy, které ostatně mají představovat hlavní náplň právní nauky, nejsou považovány za odraz existujících vlastností práva a tím méně jeho společenského obsahu, ale pramení jakoby z intelektuálních schopností poznávajícího subjektu.

Tomuto gnoseologickému východisku odpovídá také pojetí závěrečné fáze poznání, neboť kritérium pravdy Weyr v podstatě nahrazuje formálním faktem normativní platnosti.⁶⁹⁾ Z gnoseologického hlediska lze tedy teoretické pojmy a závěry Weyrovy normativní teorie prohlásit za vědecky nepodložené a neověřené, třebaže některé dílčí otázky, u kterých se vystačí s dogmatickým výkladem, jsou v ní řešeny relativně správně.

Z toho je patrné, že polemika proti „praktické“ povaze právních nauk měla jistý význam pouze pro odůvodnění formalismu normativní teorie, kterým měla být v rámci oborů legis ferendae odmítnuta veškerá „politisující“ jurisprudence a s ní zejména socialistická teorie práva.⁷⁰⁾

⁶⁸⁾ a) Na Kallabovo doplňkové použití intuitivní metody správně upozornil již F. Boura. Tuto otázku však zkoumal jen z hlediska doplnění novokantismu „vymoženostmi“ moderní buržoasní filosofie (K filosofickým základům..., str. 19).

b) Kallabovo pojetí je bližší také F. Svobodovi, v jehož názorech se však již objevují kladné prvky reálného postoje k otázce práva.

⁶⁹⁾ V uzavřeném kruhu právní nauky, kde se vyslovují již soudy o platných normách, přirozeně Weyr nezůstává u normativní platnosti, ale jako mnozí jiní novokantovci, ověřuje správnost a pravdivost shodou s logickými zákony o obecnou logickou platností těchto soudů.

⁷⁰⁾ Teorie práva, str. 162.

Přitom se nedá říci, že se idea otevřeně „tvůrčí“ povahy normativního myšlení u Weyra vůbec neprojevila. Naopak, je s ní počítáno v pojmu tzv. zmatečné normy a dále v oblasti aplikace práva, kde tvoření tzv. konkrétních norem (individuálních právních aktů) je sice připisováno subjektu normotvornému (aplikujícímu), ale na druhé straně se zdůrazňuje, že tyto individuální normy jsou výsledkem interpretace (poznání) vyšších právních norem.⁷¹⁾ V jistém smyslu se sem řadí i pojem tzv. přičítání, podle kterého má věda konstruovat myšlenkový vztah mezi subjektem právní povinnosti a skutkovou podstatou právní normy.⁷²⁾

Výklad celého sporu o „praktickou“ povahu právní nauky nebude ovšem možné podat, dokud širě nepojednáme o gnoseologickém dualismu normativní školy, popřípadě jednotlivých speciálních otázkách teorie práva. Zatím jsme se pokusili dokázat, že u obou sporných stran šlo pouze o modifikaci teoretického subjektivismu, která umožnila využít nejrůznějších filosofických i jiných prostředků k libovolnému vysvětlování podstaty práva stejně jako k libovolnému stanovení metodologických zásad právní nauky, zásad aplikace práva atd., jehož skutečný praktický význam je v období imperialismu očividný.

V dosavadní kritice filosofického stanoviska normativismu jsme zdůraznili, že řešení otázky objektu poznání úzce souvisí s relativistickým a agnosticistickým pojetím tzv. skutečného (reálného) předmětu neboli kantovské věci o sobě. Tato souvislost je důležitým doplněním filosofického systému normativismu, popřípadě jiných formalistických směrů buržoasní právní nauky (Kallabova apod.) a náleží proto k filosofickým základům těchto směrů, z nichž jsme zatím podrobněji vysvětlili otázku naprosté závislosti objektu poznání na poznávacím subjektu (ad 1.).

III. PRINCIP RELATIVISMU (AGNOSTICISMU)

V moderní buržoasní filosofii nevyznávají tento princip jen směry novokantovské, ale stejnou měrou i celý novopositivismus a některé další filosofické systémy. Vyznávají jej zcela otevřeně a odůvodňují jeho prostřednictvím zásady své noetiky a metodologie. Zdálo by se tedy, že rovněž vůbec neskrývají svůj

⁷¹⁾ O tzv. zmatečnosti, viz Teorie práva, str. 32—33.

Značně osamostatněnou tvůrčí činnost aplikujícího orgánu zdůrazňoval Kelsen, u nás Sedláček, Kubeš a Procházka. „Vždyť jest to čistá nauka právní,“ píše V. Kubeš, „jež svým učením o stupňovité výstavbě právního řádu první vědecky fundovala jedno z hlavních tvrzení učení o svobodném nalézání práva, totiž že rozhodování na základě zákona je pravým tvořením práva, že je ilusí domnívati se, že v rámci zákona leží jen jedno možné rozhodnutí, nýbrž naopak, že v rámci zákona je možno zpravidla rozhodnouti způsoby odlišnými.“ (Zákon a rozhodnutí, Časopis XVI, str. 60).

⁷²⁾ Teorie práva, str. 37.

subjektivistický přístup k předmětu poznání a kritériu pravdy, neboť si již na základě logické úvahy měly být vědomy toho, že absolutní relativisování poznávacího procesu a tomu odpovídající agnosticismus povyšuje subjekt (několik subjektů) na rozhodujícího nebo dokonce výlučného činitele, jenž určuje existenci předmětů a jevů v přírodě i společnosti. A přece takový přístup popírají a dovolávají se pojmu nepoznatelného reálného předmětu — věci o sobě — vždycky, chtějí-li dokázat, že ke koncepci ideálního předmětu, forem myšlení, empirických elementů apod. byly objektivně donuceny a že jde o jediný, vědecký přístup ke skutečnosti. Existence nepoznatelné reality se však již nedovolávají, stanoví-li měřítko objektivnosti poznatků a mluví pouze o obecné platnosti, shodě s logickými zákony (srovnej str. 46 naší stati).

V této snaze buržoasní filosofie po zachování dojmu určité objektivnosti, v obavě před nařčením z berkeleyovského solipsismu, se opět odráží současná situace ve filosofii, jakož i v přírodních a společenských vědách. Idealističtí filosofové ustupují před obrovskými výsledky přírodních věd, avšak zároveň hledají nové prostředky, aby mohli čelit úspěšnému rozvoji marxistické materialistické filosofie, jednoznačně vycházející z předpokladu existence objektivní reality, jejíž postupná poznatelnost může být potvrzována společenskou praxí. Jde o obdobný proces, který, podle našeho názoru, probíhá v oblasti společenských nauk, např. vytvořením buržoasní sociologie.

Specifikum novokantismu tu spočívá v tom, že těžiště gnoseologického zájmu je přenášeno na oblast myšlení, kdežto v novopositivistické filosofii zhruba na oblast vjemovou či počítkovou (s výjimkou tzv. logického pozitivismu). Z metodologického hlediska stává se myšlení a nazírání vlastně jediným předmětem filosofických úvah, protože agnosticistický princip činí širší zpracování problému nepoznatelnosti vnějšího světa zbytečným a ani nevyžaduje, aby se zpracovávala otázka spojení tohoto světa s poznávacím subjektem; máme a můžeme poznávat pouze to, jak se nám tento svět jeví, nikoliv jaký je ve své podstatě.

Odtud nepochybně pramení i relativistický postoj novokantovské filosofie normativismu, i když nelze přehlédnout, že její usilovné všeobecné relativizování gnoseologie zpětně agnosticismus utvrzuje. Je příznačné, že k důkazu věrohodnosti takového postoje kritický idealismus běžně uvádí srovnání s naivním realismem a jeho snahou o vytvoření absolutních (metafysických) pojmů, tj. opět zdůrazňuje toliko absurdní, scholastický případ vztahu k vnějšímu světu a ignoruje filosofii dialektického materialismu. Již dříve jsme upozornili, že konfrontací s ní by se nevědeckost relativistického stanoviska projevila mnohem snadněji, protože materialistická these o poznatelnosti světa není založena na absolutních pojmech, nýbrž i ona chápe poznávání a jeho výsledky relativně, ovšem jako cestu k poznání podstaty, k absolutní pravdě.⁷³⁾

⁷³⁾ „Význačnou vlastností filosofie, která jest východiskem naší normativní teorie právní, jest jasné přesvědčení o naprosté neřešitelnosti onoho základního problému tradiční filosofie

Zvláštní význam mělo zamlčování, resp. zkreslování materialistické dialektiky v oblasti současných společenských věd, kde se buržoasní autoři rychle zříkají absolutních hodnot (ve smyslu ideje věčné spravedlnosti, božské substance apod.), opírajících se o objektivně idealistický světový názor, a hledají zákony společenského života uvnitř společnosti samé, v subjektivních indeterminovaných pohnutkách člověka atd., tedy přimykají se k něčemu, co nutně spěje k relativním pojmům. Dochází k onomu boji, který, jak jsme již podrobně ukázali, vedla pod heslem zvědečtění společenských věd normativní teorie proti metafysice. Avšak forma, kterou těmto relativním pojmům posléze dává kritický idealismus, neprospívá poznání společnosti, nýbrž zvrací se v agnosticismus; absolutní pojmy zastávané starší buržoasní naukou, moderní filosofie popírá druhým extrémem, jímž má být současně popřeno protimetafyzické ale také protiagnosticistické, dialektické stanovisko marxistické filosofie, a především její společenský dosah v podobě revoluční teorie dělnické třídy. Avšak i relativismus se vrací k jistým formám absolutních hodnot: sám je pojat absolutně a mimo to byly tyto hodnoty zavedeny v podobě apriorních kategorií, v normativní teorii např. v tzv. základní normě apod.

A. Procházka např. specifických zvláštností působících při zkoumání společenských jevů využívá k tvrzení, že normativní poznání je ještě daleko relativnější než kauzální (přírodovědecké)⁷¹⁾; podle něho je sama právní norma nepoznatelná, můžeme ji poznat jen nepřímou, prostřednictvím tzv. materiálu právní vědy, jež představují skutkové podstaty právních norem, a poznatky o ní jsou proto nesrovnatelně relativnější než poznatky v oblasti nauk kauzálních.⁷⁴⁾

Filosofie normativismu vychází (nebo také vědomě těží) z toho, že vnější svět se nám nejeví ve své skutečnosti, podstatě, ale zpravidla jiným způsobem,

normativní: nelze vědeckou metodou dokazovati absolutní platnost (normativní existenci) norem ani etických ani právních, nýbrž dlužno tuto platnost pouze předpokládat. Tím relativuje naše normativní teorie význam svých poznatků, ale zároveň toto poznání racionalisuje v tom smyslu, že tím teprve umožňuje noetickou rovnocennost svých poznatků s poznatky přírodovědeckými, stejně ostatně pouze relativními.“ (Teorie práva, str. 19).

Podobně Neubauer: „Není totiž, jak jsme výše uvedli, s konečnou platností poznatelné, co z názoru, resp. z poznatku, jest dodáno subjektem a co něčím jsoucím mimo subjekt. Je tudíž i nadále věcí filosofické spekulace a filosofického světového názoru posouditi význam poznatku, to jest význam onoho pojmu „res“ v definici „Veritas est adaequatio rei et intellectus“. Co je to ontologicky ono „jest“ a ono „má býti“, které věda poznává, zůstává i po Kantovi problémem metafysickým. Ten, kdo chce umístiti určitou vědu v systému věd a podati její vědoslovnou charakteristiku na základě jen metodologického, neklade si otázku co z nazíraného data zkušenostního je přínosem subjektu a co přínosem objektu existujícího nezávisle na subjektu, nýbrž třídí jen fainomena (daná a uspořádaná nazíráním), poznávací předpoklady a poznávací metody.“ (Sborník prací k počtě 60. nar. F. Weyra, Právní věda v klasifikaci věd, str. 202).

⁷¹⁾ A. Procházka, Tvorba práva a jeho nalézání, str. 52.

⁷⁴⁾ Cit. dílo, str. 90.

někdy dokonce v rozporu s podstatou a spatřuje ve vědeckých poznatcích pro jejich dočasnou neúplnost odhalování pouze jevových stránek, jejich obsahu, který je ovšem zároveň zpracováván apriorními formami poznání (myšlením). Jako přecenila gnoseologické postavení subjektu a nahradila jím ontologické jevy (v případě objektu poznání), tak nyní metafysicky, ač se metafysického zříká, přeceňuje jevovou sféru a omezuje na ni veškeré poznání skutečnosti.

Přitom jev není chápán jako určitá stránka objektivní reality, nýbrž jako výtvar subjektu, popřípadě určitá substance, která je odlišná jak od věci o sobě, tak od subjektu (tj. obdoba empiriokriticismu).⁷⁵⁾ Konstatování, že věc o sobě na subjekt nicméně prostřednictvím jevů působí, nemá zde teoretické ceny, neuznává-li se zároveň, že již sám jev něco vypovídá o vnějším světě, že je určitou součástí tohoto vnějšího světa, i když může měnit svou formu v závislosti na subjektivních vlastnostech poznávajícího. Pak je též vysvětlitelné, proč v dialektickém materialismu je vědecky pojatý objekt vždy objektivně existující skutečností, určenou dialektickou jednotou jevu a podstaty.

Idealistický a v podstatě metafysický přístup k základním otázkám filosofie brání (resp. právě proto je zastáván) normativcům pochopit jev a podstatu jako dialektickou kategorii, jež zachycuje složitou jednotu vnitřních (podstatných) a vnějších (jevových) stránek předmětů, věcí a procesů, při čemž vnitřní stránka se nemůže prosazovat jinak než prostřednictvím jevu.⁷⁶⁾ Proces poznání není pak chápán jako postupný přechod od jevu k postatě, ale probíhá v rámci subjektivně vzatého jevu, jehož gnoseologická problematika je do značné míry nahrazována problematikou formy a obsahu. V obdobné souvislosti Lenin přiléhavě parafrázoval Engelsův názor: „Engels přímo a jasně praví, že se současně obrací proti Humovi a Kantovi. Ale u Huma není o nějakých „nepoznatelných věcech o sobě“ ani slova. Co mají tito dva filosofové společného? To, že zásadně odtrhují „jevy“ od toho, co se jeví, vjem od toho, co je vnímáno, věc pro nás od „věci o sobě“.“⁷⁷⁾ V naší kritice agnosticismu (relativismu) bude dále účelné uvést Leninův závěr, jenž charakterisuje lidské poznání z hlediska vztahu jevu a podstaty: „Rozhodně není a nemůže být zásadní rozdíl mezi jevem a věcí o sobě. Rozdíl je jen mezi tím, co je poznáno a tím, co ještě není poznáno, a filosofické výmysly o zvláštních hranicích mezi tím a oním, o tom že věc o sobě se nachází „na oné straně“ jevů (Kant) nebo že je možno a nutno ohradit se jakousi filosofickou přehradou od problémů světa, jenž ještě nebyl poznán v té či oné části, ale jenž existuje mimo nás (Hume) — to vše je prázdný nesmysl, Schrulle, výmluva, výmysl.“⁷⁸⁾

⁷⁵⁾ Srov. V. I. Lenin, *Materialismus a empiriokriticismus*, str. 98—99,

⁷⁶⁾ Vymezení jevu a podstaty, viz M. Rozental, *Kategorii materialističeskoj dialektiky*, 1956.

⁷⁷⁾ V. I. Lenin, cit. dílo, str. 88.

⁷⁸⁾ Tamtéž.

Porovnáme-li tedy vývody normativců o objektu poznání (viz ad 1. naší stati) je patrné, kde jsou jejich skutečné kořeny, stejně jako se potvrzuje náš závěr, že Weyr a tím spíše Rouček, Procházka, Bulín aj. prakticky konstruují obě poznání v oblasti myšlení. I kdybychom se však drželi Weyrova pojetí předmětu poznání, které zdánlivě nepřipouští, aby předmět byl poznáním tvořen a redukuje jej na jakýsi jeho obsah, zjistíme, že značně zkresluje vlastní pojem obsahu; obsah předmětu, jestliže je skutečně vědecky stanoven, musí nutně zahrnout kromě jevových i podstatné stránky předmětu, třebaže je širším pojmem než podstata. V „čistě“ nauce právní však vystupuje jako předmět obsah právní normy, který, jak vyplývá ze způsobu zpracování dalších otázek normativní teorie práva, zůstává výhradně u vnějších stránek právní normy, nehledě na to, že se vyhýbá vysvětlení práva jako souhrnného společenského jevu, kde mohou snáze vyniknout podstatné stránky jeho obsahu a utvořit se podmínky k vyvrácení formalistického pojetí práva.

K odtržení obsahu a jevu od podstaty normativismus dospěl tímtež metafyzickým myšlenkovým pochodem jako při izolování formy od obsahu, popřípadě od jevu jednotlivých předmětů, věcí a procesů.

V okruhu práva a dalších ideologických společenských jevů jsou, jak správně uvádí ve své nedávno uveřejněné stati maďarský theoretik I. Szabo, tyto otázky zkomplikovány tím, že se tu běžně uplatňuje dvojitost formy a obsahu: např. právní a politické vztahy jsou na jedné straně samy formami (výsledky) výrobních vztahů, na nichž se zakládají, a na druhé straně jejich společenský obsah, jejich třídní podstata se odchyluje od formy, ve které se projevují.⁷⁹⁾ Jinak vyjádřeno, tyto vztahy jednak jsou relativně samostatnými objektivními jevy, které samy o sobě podléhají dialektické kategorii formy a obsahu, jednak jako celek tvoří formu vztahů ekonomické základny, zejména výrobních vztahů, které se odchylují od obsahu a tím spíše od formy politických a právních vztahů. To platí i pro oblast norem, ovšem při respektování zvláštností, plynoucích z toho, že normy jsou idejemi.

Specifické zvláštnosti kapitalistických výrobních vztahů a z nich vyplývající specifické zvláštnosti hospodářských a politických zájmů buržoasie působí k tomu, že v buržoasním právu a právních poměrech zmíněné odchylky navenek jejich skutečný společenský obsah a třídní podstatu přímo popírají, zejména v případech základních občanských práv a svobod, zakotvených v buržoasních ústavách, a norem pracovního práva.

Je proto pochopitelné, proč se normativci tak úzkostlivě drží zevní formy jednotlivých právních norem a ignorují problém dvojitosti formy a obsahu: jestliže by upustili od tohoto stanoviska, musili by tak či onak řešit otázku práva jako formy společenských vztahů, jež jsou konec konců odrazem ekono-

⁷⁹⁾ Viz I. Szabo, Hans Kelsen a marxistická teorie práva, Stát a právo IV, ČSAV 1958 str. 88.

mických, zejména výrobních vztahů buržoasní společnosti, tedy otázku skutečného obsahu práva i podstaty. Marxisticko-leninská teorie práva musí ovšem tento gnoseologický postup zachovávat nejen při zkoumání a kritice buržoasního práva či jeho realizace, nýbrž i při zkoumání socialistického práva; odchylky v obsahu a formě socialistických právních norem jsou sice zcela jiné kvality, nicméně nadále trvá nebezpečí, že by odváděly právní teorii i praxi od zdůrazňování třídní podstaty práva a právních vztahů jak v obecném smyslu, tak také u jednotlivých právních norem a jednotlivých právních vztahů v průběhu interpretace a aplikace, tj. trvají stále podmínky právního formalismu.

V normativistické noetice je však propast mezi nepoznatelnou věcí o sobě a procesem poznání ještě hlubší, než jak to vyplývalo z rozboru subjektivistické koncepce jevu a jeho vztahu k obsahu a formě. Tato koncepce sice náleží k základnímu východisku brněnské školy a byla na mnoha místech normativci výslovně uváděna,⁸⁰⁾ ovšem záhy na ni normativní teorie aplikuje svoje učení o dualismu kauzality a normativity. Bude proto třeba, abychom se o některých aspektech tohoto dualismu zmínili ještě dříve, než o něm vcelku pojednáme ve zvláštní kapitole.

Již od okamžiku, kdy proces poznání začíná, nezračí se nám, podle normativců, vnější svět jako souhrn neurčených jevů, nýbrž díky vlastnostem našeho rozumu si jeho části nutně představujeme v určitých kategoriích, buď jako předměty kauzální nebo normativní popř. teleologické sféry. Weyr zdůrazňuje Schopenhauerovu modifikaci tohoto noetického postoje: „... To, co poznáváme, stává se předmětem našeho poznání jen pomocí poznávacích forem, jichž užíváme (kauzalita, normativita, účelovost); bez nich jest zásadně nepoznatelným a tedy tím, čemu Kant říká Ding an sich.“⁸¹⁾

Z toho je patrné, že jev jako podklad předmětu poznání nemá být dán jen v souhrnném počítku. Je doplňován formami kauzálního či normativního myšlení a teprve v této podobě vstupuje jako objekt do našeho vědomí. Jiný případ nemůže nastat, protože objekt poznání je pouze důsledkem relace k subjektu a jeho nazíracím a intelektuálním schopnostem. Dochází tu nepochybně k organickému domyšlení ideje objektu jako součásti poznatku a dál tzv. intelektuálního názoru, či Schopenhauerovy ideje názoru, obdařeného zejména rozumovými prvky. (Srovnej výklad ad 1.).

Z normativistického hlediska není proto rozporu, na rozdíl od opačných názorů některých autorů, kteří provedli kritiku normativismu (Wroblewski), mezi tím, že jednou norma představuje věc o sobě, jindy apriorní formu normativního poznání.

Jak byla většina normativců v tomto pojetí důsledná, ukazuje polemika, kterou vedli Weyr, Chytil aj. vůči K. Englišovi. I když se s ním shodují v zá-

⁸⁰⁾ Weyr, Základy filosofie právní, 1920. Cit. Čtyři kapitoly z právní noetiky a dal.

⁸¹⁾ Teorie práva, str. 367.

kladním filosofickém východisku, a dokonce akceptují možnost gnoseologického trialismu (zařazením teleologického, tj. Englišovi vlastního hlediska mezi základní typy vědeckého nazírání), přece mu nechtějí přiznat odchylky, pokud jde o předmět poznání: vytýkají Englišovi, že spatřuje předmět teleologického poznání v jevech („zjevech“), k nimž teleologické hledisko subjektu přistupuje jakoby dodatečně. Je příznačné, že v této, byť malicherné otázce, uvážíme-li celkové Englišovo filosofické stanovisko, tuší nebezpečí realismu, který by mohl ohrozit základy jejich systému: „Tyto „zjevy“ zůstávají — s hlediska kritického idealismu — představou velmi neurčitou, pokud je neumístíme v oblasti kausálního poznávání (jako fainomena), a jejich představa znamená, jak se domnívám, odklon od ryzího idealismu k realismu. Stávají se totiž jakousi „skutečností“ (realitou), která zde jest bez ohledu na stanovisko, jež zaujímá poznávající subjekt.“⁸²⁾ Svůj dualismus proto na druhé straně normativci nerozlučně spojují s představou předmětu, aby jej ospravedlnili jako jeden ze základních gnoseologických předpokladů.

Gnoseologický dualismus na základě toho, že prohlubuje všeobecnou závislost předmětu poznání na poznávacím subjektu, představuje v systému normativní právní filosofie zároveň svéráznou formu agnosticismu. Nemožnost přejít při poznávání práva od jevu k podstatě je tu, na rozdíl od obecného agnosticistického hlediska jakoby objektivně vynuceného, dána otevřeně postojem subjektu a jeho metodologickými důsledky, které od sebe přísně odlišují a izolují normativní a kausální jevy (normativně a kausálně nazírané jevy). „Čisté“ poznávání práva se může a musí pohybovat pouze ve vlastní normativně jevové oblasti, kdežto souvislost s ostatními společenskými jevy, čili podstatné otázky (příčiny normativistického předpokladu platnosti právní normy) zjišťovat nemůže, tato souvislost je z normativního hlediska nepoznatelná (metanormativní), stejně jako kausální nazírání právních jevů nemůže poznat „svězákonnost“ práva a podaří se mu vysvětlit toliko jevy kausální. Tuto problematiku sledoval již dříve prof. V. Knapp na normativistickém pojetí právní normy a jejího objektu neboli chování jí upravovaného. Normativistický dualismus velmi

⁸²⁾ Teorie práva, str. 367; srov. dále Weyr, Právní věda a věda o právu 1935, str. 31. V. Chytil, Filosofické základy normativní teorie právní a její poměr k hospodářské noetice Englišově, Všehrd 1929, str. 67: „Jelikož jest ovšem nutno naléztí dále kritérium pro rozlišení kvalit vztahových, kvalit teleologických a normativních, které se obě polarisují, činí Engliš základem kvalit normativní normu, pravě, že ona kvalita jest normativní, jež odpovídá normě na rozdíl od kvalit teleologických, jimiž jsou ty, jež odpovídají postulátům.

Jest jasno, že tu Engliš zaměnil poznávání za hodnocení a kvality za hodnotné úsudky (jež ovšem mohou být též nazvány kvalitami, jsou však něčím naprosto odlišným od kvalit, jak o nich bylo výše hovořeno a nejsou založeny na pozorování), zapomenuv na to, že o tuto noeticky celkem vedlejší otázku zde neběží, nýbrž o rozšíření problému možnosti teleologického nazírání vedle ostatních, jehož důsledkem jest právě onen postulát, jako předpoklad veškerého teleologického hodnocení a tudíž »polarisujících se kvalit«, čili hodnotných úsudků.“

správně charakterisoval jako cestu k nepoznatelnosti práva vůbec: „Bludnost a škodlivost normativní teorie nespočívá tedy v tom, že rozlišuje normu a její objekt (tedy to, co býti má, a to, co jest), nýbrž v tom, že popírajíc poznatelnost jak normy, tak jejího objektu „o sobě“ (an sich), popírá ve skutečnosti jejich poznatelnost vůbec, a v tom, že rozlišení normy a jejího objektu klade do sféry gnoseologické, tedy že odtrhuje normu zcela od společenského dění a tím slouží ideologickým potřebám monopolní buržoasie.“⁸³⁾

Společenské důsledky normativistického agnosticismu mohou být velmi citelné. Zejména pokud by normativní hledisko proniklo do ideologie pracujících tříd, vedlo by k pasivnímu vztahu pracujících k společenskému dění a fatalistickému podřizování se buržoasnímu státu, právu a oficiální morálce.

Není také divu, že novokantovská a novopositivistická právní nauka neuměla vyřešit otázku, zdali poznávání práva lze považovat za vědu, či má-li jen povahu naukovou, metodologickou. Právě filosofický subjektivismus a agnostické stanovisko jí nedovolily, aby se dobrala vědeckého vysvětlení podstaty lidského vědomí a jednání a tím i skutečných pramenů práva, které činí právo přes jeho složitost a ideální formu objektivním jevem, úzce spjatým se „světem kausálním“ jako jeho součást.⁸⁴⁾

*

Z dosavadního výkladu otázky subjektivismu v normativistické noetice lze vyvodit, že ani normativci, vyznávající tzv. kritickou filosofii, se nemohli zříci řešení ontologických problémů, protože jde o problémy objektivně dané a jsou přirozeně obsaženy i v základním gnoseologickém východisku; zákony myšlení a poznání jsou jen specifickými zákony existence objektivní reality a nemohou být proto se zákony objektivní reality v rozporu, naopak jim odpovídají na základě vztahu určeného a určujícího. Normativci filosofický problém objektivní reality likvidovali a nahradili gnoseologií, avšak na druhé straně ponechávají ve svém systému věc o sobě, aby jí ve skutečnosti imputovali vlastnosti a zákonitosti poznání (myšlení) stanovené subjektivně, v podstatě libovolně, a neověřené společenskou praxí čili formulované bez ohledu na objektivní realitu. Jejich filosofické východisko je o to nebezpečnější, že je odůvodňováno jako objektivně nutné.⁸⁵⁾

Normativní teorie práva se zdaleka nespokojuje s konstatováním, že tu

⁸³⁾ O vzájemném vztahu právní normy a jednání jí upravovaného, Fil. časopis č. 4/57, str. 473.

⁸⁴⁾ Srov. o této otázce úvahy Stammlera, u nás Kallaba, Weyra aj.

⁸⁵⁾ Kromě toho, co o této otázce již bylo uvedeno, normativci dále zdůrazňují, že noetika musí vždy předpokládat zásadní jednotnost (totožnost) věcí o sobě, má-li být zachována koordinace (souřadnost poznávacích metod). Srov. např. Weyr, Teorie práva, str. 237, 25).

existuje jen možnost poznávat právní normy z normativního hlediska (v podobě subjektivistického pojetí obsahu právní normy atd.), nýbrž dává přímo najevo, že právo také skutečně závisí na poznávajícím subjektu a nesouvisí se společenskými, zejména výrobními poměry mezi lidmi. Nerozhoduje, že tu normativní teorie nemá na mysli „právo o sobě“, které je podle ní nepoznatelné, ale jen právo jako objekt normativního poznání, protože i tím co o právu uvádí, vědecky vzato zasahuje do objektivně existujících jevů a přenáší na ně výsledky své subjektivistické noetiky.

Jakého zkreslení dosáhla v normativismu filosofická problematika práva a jeho realizace v buržoasní společnosti vyplývá z toho, jaký okruh „normativních“ otázek nakonec normativní teorie zahrнула do obsahu právní vědy, neboli co mínila normativní teorie tím, když vymezovala předmět právní vědy jako obsah právních norem: předmětem normativního poznávání jsou zejména pojmové vlastnosti práva (dosažené za použití výhradně logicko-analytického hlediska), tj. odlišení od jiných norem, sestrojování tzv. normativních souborů, jejich systemizace a právní závaznost z hlediska odvozování nižších právních norem z vyšších (otázka nejvyšší neboli základní normy).

Tomuto obecnému závěru se nepřičí ani to, že Kelsen i Weyr, Neubauer aj. připouštějí zkoumání práva i jinými metodami (ovšem s celou řadou výhrad), např. zkoumání právních norem jako sociálních jevů. Podle nich totiž používání jiných metod při zkoumání práva nedospívá k poznání právních norem jako takových, jejich svézakonitosti, nedotýká se vlastních stránek právní normy. Proto jiné než normativní poznávání je nevědecké a nemůže mít pro právní nauku rozhodující význam.

Ve filosofickém stanovisku normativismu, které jsme se pokusili vyložit v kapitole II., je třeba spatřovat stanovisko rozhodujícího významu. Bez jeho kritiky není možné se vypořádat se všemi ostatními stránkami a aspekty normativistické gnoseologie a metodologie, dokonce ani s takovou principiální otázkou, jakou je v normativní právní filosofii dualismus kauzality a normativity (povinnosti). Jedním z nedostatků marxistické kritiky normativismu bylo právě to, že tento postup dosud velmi opomíjela.

Ve své stati se nevypořádáváme se všemi základními otázkami filosofickými, zejména ne s těmi, které bezprostředně souvisí s normativistickou metodologií, kterou pokládáme za účelné vyložit samostatně na jiném místě. Tuto převážně metodologickou povahu má, podle našeho názoru, již zmíněné pojetí dualismu, kauzality a normativity, popřípadě intelektu a vůle, dále problém logiky v normativní metodě zkoumání statického a dynamického hlediska.

Celou řadu důležitých filosofických otázek bude tedy třeba v této souvislosti ještě posoudit, má-li být podána úplná kritika filosofických základů normativismu. Bude především nezbytné zkoumat, jak ve svých metodologických názorech normativci podporovali, ale také dále domýšleli své základní, subjektivistické východisko. Zde bude též možné systematicky sledovat aplikaci vý-

chozího subjektivistického stanoviska na jednotlivé speciální otázky teorie práva.

Leden 1960

РЕЗЮМЕ

Образование чешской нормативной школы в начале 20-х годов, это новое доказательство того, что чешская буржуазная наука разделяла участь европейской буржуазной правовой науки прежде всего в области философии права и теории, которая взяла перевес на отдельных этапах развития в Австрии и в Германии, где стабилизировались приблизительно равные социально-экономические условия и политическо-правовая система буржуазного государства.

Основоположник чешской нормативной школы, Ф. Вейр (F. Weyr), сформулировал некоторые мысли нормативизма даже раньше, чем его основной представитель Г. Кельзен (H. Kelsen) (1908 г.). Нормативизм выражает уже некоторые потребности буржуазии, переходящей к империализму, но его концепция крайнего формализма может еще, при определенных условиях, поддерживать основные принципы буржуазной законности.

Нормативная теория завершает путь развития новокантианской философии права, возникшей вместе с новогегелянской философией права в конце 19-го века как самостоятельная отрасль правовой науки. Одновременно она выходит за рамки философии права и создает общую науку о праве (теорию права).

Нормативизм (чешский нормативизм еще более выразительно чем нормативизм Кельзена) изложил законченную концепцию гносеологии права, логики и методологии, которую он противопоставляет метафизическим направлениям философии права с идеологической ориентировкой, или же указывает на отсутствие философской эрудиции. Он избегает, однако, некоторые главные философские проблемы права и суживает по образцу общей новокантианской философии (Г. Когена, П. Наторпа и др.) исходный пункт философии исключительно на вопросы познания (нормативного мышления). В начале своего возникновения он набрасывает мысль о так называемой формальной философии права (о формах, условиях нормативного познания), отличающейся от философии права в материалистическом смысле слова, которая занималась бы содержанием познаваемого предмета (права), позже он как будто переходит к общей философии позитивного права.

Применение философии чешской нормативной школы к области права оказывает непрямо поддержку традиции догматической ветви правового позитивизма. Полемика чешской буржуазной социологии (Э. Халупны E. Chalupný) с нормативистами лишь подтверждает это расслоение чешской правовой идеологии. Некоторые приверженцы школы в г. Брно (напр. Э. Нейбауэр Z. Neubauer) начинают даже распространять мысль, отличающуюся своей индифферентностью с точки зрения философии, что социальным наукам не принадлежит образовывать специальную гносеологию и логику, а сосредоточить внимание преимущественно на практических рассуждениях о методологии права.

Марксистская критика исходного пункта философии нормативистов не может ограничиться лишь на анализ этого узкого философского понимания, а должна дать тоже анализ его последствий для разрешения основных, объективно данных проблем мировоззрения, напр. вопроса сущности объективной реальности и ее отношения к субъекту познания. Можно сказать, что философия чешской нормативной школы, это дальнейшая переоценка критического идеализма Канта, сторонником которого эта школа последовательно себя считала, переоценка в таком смысле слова, что эта школа отвергает материалистическую сторону философии Канта, фактически устраняет понятие вещи в себе и ее воздействие на смысловое и интеллектуальное познание. Не только онтологические рассуждения рационалистической философии о сущности мира, о сущности и роли права (теория естественного права), но и прежнее понятие вещи в себе, равно как и всякое рассуждение о сущности или содержании исследуемых предметов, означались теперь как метафизические. С этой точки зрения Вейр ведет длинную полемику с так называемым наивным реализмом (к нему он относит все остальные направления, кроме критического идеализма), а прежде всего он полемизирует с диалектическим материализмом. Однако метафизичность он понимает в смысле буржуазной философии, не принимая во внимание то обстоятельство, что в марксистской философии, в отличие от наивного реализма, материалистическая точка зрения связана с диалектикой.

С другой стороны до крайности развивается идеалистический взгляд, что предмет познания образуется в окончательной форме лишь в процессе познания („спонтанность“ разума).

Внутренней структурой философии нормативизма стал таким образом субъективный идеализм, философская концепция, занявшая к метафизической философии позицию отрицания вопроса объективной реальности; основу мира видит этот идеализм, хотя непрямо, пользуясь конструкцией „критической“ точки зрения, в закономерностях и формах мышления или познания.

В отличие от Кельзена, Вейр и некоторые другие авторы не заимствовали новокантианского варианта идеи спонтанности разума (не отвергли понятие вещи в себе), но приходят к такому же заключению, если они почти без оговорок, только по Шопенгауером упрощенной системе, заимствовали субъективистское учение Канта о формах познания, основанное на агностическом понимании категории явления и сущности, формы и содержания. Чешская нормативная школа исходит на самом деле из принципа полной подчиненности предмета познания познающему субъекту, причем одна группа авторов формально признает понятие вещи в себе, а другая его отвергает.

Чешская нормативная школа разработала самостоятельно и специфическим образом вопросы формы и содержания и разъясняет именно на основе взаимоотношения формы и содержания гносеологическую связь субъекта и объекта. Объектом является в данном случае ближе неопределяемое содержание так называемого смыслового взгляда, который, и это касается и так называемого интеллектуального взгляда, причисляется — под влиянием Шопенгауера — уже к форме, субъекту познания. Вышеприведенное гносеологическое понятие прерывает связь формы и содержания у явлений природы и общественных явлений. Притом вопросы формы познания (мышления)

разработаны до всех подробностей, переувеличены, и подчеркивается решающее значение формы. И правовые нормы понимаются всецело как действительности познающего субъекта (не только формы правового познания, но и содержание правовых норм). Г. Булин (H. Bulín), Ф. Циглер (F. Ziegler), I. Прохазка (A. Procházka), А. Хитил (A. Chytil) и Ф. Роучек (F. Rouček) обошли логическую несогласованность и проблему предмета они превратили в проблему познания; предмета познания до нашего познания нет, он возникает путем анализа уже познанного.

Эту субъективистскую точку зрения не устранила ни полемика Вейра с видным чешским буржуазным теоретиком Я. Каллабом (J. Kallab), защитником творческой деятельности нормативного мышления и современной, так называемой, практической правовой науки. Допускать, что правовое познание должно образовывать правовые нормы, значило бы, с другой стороны, нарушить чистоту правовой науки и применять социологический каузальный метод, которым пользуется законодатель. Концепция Каллаба, признающая наряду с этим нормативистское (теоретическое) исследование права, свидетельствует о методологическом плюрализме, который должен был предотвратить гибель несостоятельного формализма нормативной школы и который не терпит сравнения с рационалистической философией естественного права. И Каллаб избегает, под предлогом придать исследованию общественных явлений научный характер, лишь практическое понимание, отворачивается и переходит к критическому идеализму, в который он стремится внести интуитивный метод оценки правовых явлений.

Вышеприведенное понимание объекта познания в чешской нормативной школе мы считаем одним из основных источников ее крайнего формализма. Одновременно оно является вполне понятным источником нормативистского дуализма изолированных областей бытия и долженствования (каузальности и нормативности), к которому, существующая до сих пор марксистская оценка, необоснованно сводила исходный пункт нормативистской теории в области философии и методологии.

Дуализм каузальности и нормативности является органически обдуманым дополнением идеи объекта познания единственно как неотделимой составной части процесса познания или как познанного, руководящимся априорными формами то естественных наук, то формами нормативными, и он обосновывает „чистое“ познание, которое не должно выходить за рамки нормативного мышления.

Субъективизм нормативной школы опирается далее на объективный факт относительности человеческого познания, факт, который он однако абсолютивизирует и доводит до агностицизма, если он заменяет критерий правды за априорную категорию нормативной действительности, отрицает адекватность нами познанного закономерностям окружающего нас мира (он допускает эту адекватность в отношении к явлению, являющемуся однако уже элементом процесса познания) и отрывает таким образом содержание и явление от сущности. Потом ничто не мешает нормативистам вводить вместе с этим в философию права абсолютные ценности, напр. ценности в качестве основной нормы.

В области права и дальнейших идеологических общественных явлений эти вопросы усложняются тем, что имеется налицо какая-то двойная форма и двойное содержание, содержание и сущность может в значительной степени отделиться от формы (смотри буржуазное право), тем не менее, объ-

ективно существующее диалектическое единство формы и содержания принципиально не может быть нарушено. Нормативизм не может последовательно разрешить данную специфичность общественных явлений, так как он дошел бы наконец до понимания права как известной формы общественных, прежде всего экономических отношений буржуазного общества.

О том, как нормативисты берегли логическую сжатость философской основы своей школы, свидетельствует „критика“ Вейра гносеологического триализма К. Энглиша (K. Engliš) (он в основном приверженец школы в г. Брно), видевшего предмет так называемого теологического познания в „явлениях“, т. е. в чем-то скрывающем опасность реализма и презиравшем дуализм каузальной и нормативной сфер.

RÉSUMÉ

Die Herausbildung der tschechischen normativistischen Schule zu Beginn der zwanziger Jahre des XX. Jahrhunderts war ein neuer Beweis dafür, dass die tschechische bürgerliche Wissenschaft in ihren Hauptzügen das Schicksal der europäischen bürgerlichen Rechtswissenschaft überhaupt, besonders aber der Rechtsphilosophie und Theorie teilte, die in Oesterreich und Deutschland in den einzelnen Entwicklungsstadien dominierte, wo sich beiläufig die gleichen sozial — ökonomischen Bedingungen und ein juridisch-politisches System des bürgerlichen Staates konsolidierte. Der Gründer der tschechischen normativistischen Schule F. Weyr, formulierte sogar verschiedene Gedanken des Normativismus früher als sein Hauptvertreter H. Kelsen (1908). Der Normativismus äusserte schon mehrere Bedürfnisse des Bürgertums in der Uebergangsperiode zum Imperialismus, seine Konzeption des äussersten Formalismus kann aber noch unter bestimmten Bedingungen die Grundprinzipien der bürgerlichen Gesetzmässigkeit unterstützen.

In der normativistischen Theorie erreicht die Entwicklung der neukantianistischen Rechtsphilosophie, die zusammen mit der neuhegelianistischen Rechtsphilosophie als selbstständiges Fach der Rechtswissenschaft am Ende des XIX. Jahrhunderts entstanden ist, ihren Höhepunkt. Gleichzeitig überschritt sie den Rahmen einer Rechtsphilosophie und baute eine allgemeine Lehre über das Recht (Rechtstheorie) auf.

Der Normativismus (der tschechische noch ausgeprägter als bei Kelsen) gab eine komplexe Konzeption der Rechtsnoetik, Logik und Methodologie wieder, die er gegen die metaphysischen, ideologisch orientierten Richtungen der Rechtsphilosophie stellt und gegebenenfalls ihre ungenügende philosophische Erudition bemängelt. Er weicht aber bestimmten wichtigen philosophischen Problemen des Rechtes aus und verengert den philosophischen Ausgangspunkt nach dem Vorbild der allgemeinen neukantianischen Philosophie (H. Cohen, P. Natorpa u. a.) grundsätzlich auf Fragen der Erkenntnis (des normativen Denkens). Zuerst konzipiert er die sogenannte formale Rechtsphilosophie (über die Formen, Bedingungen des normativen Erkennens) zum Unterschied von der Rechtsphilosophie in materiellem Sinne, die sich mit dem Inhalt des erkannten Gegenstandes (Rechtes) befassen würde, später geht er vermeintlich zur allgemeinen Philosophie des positiven Rechtes über.

Die Applikation der Philosophie der tschechischen normativistischen Schule

auf dem Gebiet des Rechtes unterstützt indirekt die Tradition der dogmatischen Linie des Rechtspositivismus. Die Polemik der tschechischen bürgerlichen Soziologie (E. Chalupný) gegen die Normativisten bestätigt diese Einschätzung der tschechischen Rechtsideologie. Verschiedene Vertreter der Brünner Schule (z. B. Z. Neubauer) vertraten sogar die philosophisch gleichgültige Ansicht, dass es den speziellen Wissenschaften nicht zusteht, eine spezielle Noetik und Logik herauszubilden, sondern dass sie sich überwiegend auf praktische Erwägungen über die Rechtsmethodologie konzentrieren müssen.

Die marxistische Kritik des normativistischen philosophischen Ausgangspunktes kann sich nicht nur auf eine Analyse dieser engen philosophischen Auffassung beschränken, sondern muss auch eine Analyse ihrer Auswirkung auf die Lösung objektiv gegebener Grundprobleme der Weltanschauung wiedergeben, z. B. die Fragen des Wesens der objektiven Realität und ihres Verhältnisses zum Erkenntnissubjekt. Wir können sagen, dass die Philosophie der tschechischen normativen Schule eine weitere Umwertung von Kant's kritischem Idealismus bedeutete, zu welchem sie sich im Sinne der Ablehnung der materialistischen Seite der Kantischen Philosophie offen bekennt, besonders der wirklichen Beseitigung des Begriffes „Ding an sich“ ihres Wirkens auf das sümliche — und intellektuelle Erkenntnis. Nicht nur ontologische Betrachtungen der rationalistischen Philosophie über das Wesen der Welt, über das Wesen und die Aufgabe des Rechtes (Theorie des Naturrechts) wurden jetzt als metaphysisch bezeichnet, sondern auch die Urauffassung des s. g. „Ding an sich“ und jede Erwägung über das Wesen, gegebenen Falls den Inhalt der untersuchten Gegenstände. In diesem Sinne polemisiert Weyr gegen den s. g. naiven Realismus, besonders also gegen den dialektischen Materialismus. Die Metaphysik aber erklärt er im Sinne der bürgerlichen Philosophie, ohne zu berücksichtigen, dass in der marxistischen Philosophie im Gegensatz zum naiven Realismus der materialistische Gesichtspunkt mit der Dialektik verbunden ist.

Andererseits ist die subjektiv — idealistische Ansicht darüber, dass der Erkenntnisgegenstand in seiner endgültigen Gestalt erst im Prozes der Erkenntnis (Spontaneität, Verstand) gebildet wird, bis zum Höchstmass entwickelt.

Zur inneren Struktur der Philosophie des Normativismus wurde so der subjektive Idealismus, ein philosophischer Standpunkt, der sein Verhältnis zur „metaphysischen“ Philosophie dadurch ausdrückt, dass er die Frage der objektiven Realität ablehnt und die Grundlage der Welt, wenn auch indirekt mit Hilfe einer Konstruktion des „kritischen“ Standpunktes in den Gesetzmässigkeiten und Formen des Denkens oder Erkennens sieht.

Zum Unterschied von Kelsen übernahmen Weyr und einige weitere Autoren nicht die neukantische Variante der Idee der Spontaneität des Verstandes, (sie lehnten den Begriff „Ding an sich“ nicht ab), kommen aber zur gleichen Schlussfolgerung, wenn sie fast ohne Vorbehalt nur nach Schopenhauers vereinfachten System, Kant's subjektivistische Lehre über die Erkenntnisformen übernehmen, welche auf der agnostizistischen Auffassung der Kategorien der Erscheinungen und Wesen, sowie auch der Form und des Inhalts begründet ist. Die tschechische normativistische Schule geht aus dem Prinzip der vollen Unterstelltheit des Erkenntnisgegenstandes dem erkennenden Subjekt hervor, erkennt aber formell den Begriff „Ding an sich“ an.

Die tschechische normativistische Schule hat die Fragen der Form und des

Inhaltes selbständig und in spezifischer Art bearbeitet. Besonders auf der Grundlage des Verhältnisses zwischen Form und Inhalt erläutert sie die gnoselogistische Relation des Subjekts und Objekts. Zum Objekt wird hier eine näher unbestimmte Inhaltsseite der s. g. Sinnesansichten, die gleichwie die s. g. intellektuelle Ansicht unter dem Einfluss von Schopenhauer schon zur Form — Erkenntnissubjekt gezählt wird. Die wiedergegebene gnoselogische Auffassung unterbricht so die organische Verbindung der Form und des Inhalts bei Natur — und Gesellschafterscheinungen. Dabei sind die Fragen der Erkenntnisform (Denken) bis in alle Einzelheiten ausgearbeitet und künstlich vergrößert, wobei die entscheidende Stellung der Form hervorgehoben wird. Auch die Rechtsformen hält sie ganz für Wirklichkeiten des erkennenden Subjekts (nicht nur die Formen der juristischen Erkenntnis, sondern auch den Inhalt der Rechtsnormen). H. Bulín, F. Ziegler, A. Procházka, A. Chytil und Rouček wichen den logischen Gegensätzen dadurch aus, dass sie das Problem des Gegenstandes auf das Erkenntnisproblem überführten; nach ihnen existiert der Erkenntnisgegenstand nicht vor unserem Erkenntnis, sondern entsteht durch die Analyse der fertigen Wahrnehmung.

Diesen subjektivistischen Standpunkt beseitigte auch Weyr's Polemik gegen den tschechischen bürgerlichen Theoretiker J. Kallab nicht, welcher die „schaffende“ Tätigkeit des normativen Denkens verteidigte und eine s. g. praktische Rechtswissenschaft konzipierte. Wenn wir zugeben, dass die juristische Erkenntnis Rechtsnormen bilden soll, würde das andererseits bedeuten, dass wir die „Reinheit“ der Rechtswissenschaft verletzen und die soziologische, kausale Methode applizieren, die der Gesetzgeber benützt. Die Konzeption Kalab's, welche auch die normativistische (theoretische) Rechtsuntersuchung anerkennt, ist ein Beweis, des methodologischen Pluralismus, der die Unhaltbarkeit der normativen Schule abschwächen sollte und der nicht mit der rationalistischen Philosophie des Naturrechtes verglichen werden kann. Aber auch Kallab weicht unter dem Vorwand einer wissenschaftlichen Untersuchung der gesellschaftlichen Erscheinungen einer rein praktischen Auffassung aus und wendet sich dem kritischen Idealismus zu, in welchem er versucht die intuitive Methode der Einschätzung der juristischen Erscheinungen einzuführen.

Die angeführte Auffassung des Erkenntnisobjektes in der tschechischen normativistischen Schule halten wir für eine der Hauptquellen ihres ausgeprägten Formalismus. Gleichzeitig ist er die natürliche Quelle des normativistischen Dualismus, der isolierten Gebiete des Sein und der Pflicht (der Kausalität und Normativität), auf welche die bisherige marxistische Einschätzung unberechtigt den philosophischen und methodologischen Ausgangspunkt der normativen Theorie reduzierte. Der Dualismus der Kausalität und Normativität ist ein organisches Zuendenken der Idee des Erkenntnisobjektes, als eines nur untrennbaren Teils des Erkenntnisprozesses, gegebenen Falls als Erkenntnis, das einmal durch apriorie naturwissenschaftliche oder normative Formen gebildet wurde und das „Reine“ Erkenntnis begründet, welches sich nur im Gebiet des normativen Denkens bewegen darf.

Der Subjektivismus der normativistischen Schule stützt sich weiter auf die objektive Wirklichkeit der Relativität der menschlichen Erkenntnis. Die objektive Wirklichkeit absolutisiert aber und führt zum Agnostizismus, denn sie ersetzt das Kriterium der Wahrheit durch eine apriorie Kategorie von normativer Gültigkeit, lehnt die Angemessenheit unserer Erkenntnisse der ge-

setzmässigkeit der Umwelt ab (gibt diese Angemessenheit im Verhältnis zur Erscheinung, die schon ein Element des Erkenntnisprozesses ist, zu) und trennt dadurch den Inhalt und die Erscheinung vom Wesen. Dabei steht den Normativisten nichts im Wege, gleichzeitig in die Rechtsphilosophie absolute Werte einzuführen z. B. in Form von Grundnormen.

Auf dem Gebiet des Rechtes und anderer ideologischer Gesellschaftserscheinungen werden diese Fragen zwar dadurch kompliziert, dass hier eine Duplizität der Form und des Inhaltes angewendet wird. Der Inhalt und das Wesen können grundlegend von der Form abweichen (siehe das bürgerliche Recht), die objektiv existierende dialektische Einheit von Form und Inhalt kann aber im Grundsatz nicht verletzt werden. Der Normativismus kann diese Spezifität der Gesellschaftserscheinungen nicht konsequent lösen, da er sonst letzten Endes zur Rechtsauffassung als einer gewissen Form gesellschaftlicher, besonders ökonomischer Verhältnisse der bürgerlichen Gesellschaft kommen würde.

Wie ängstlich die Normativisten auf die logische Gebundenheit der philosophischen Grundlage ihrer Schule achteten, zeugt Weyr's „Kritik“ des gnoseologischen Dualismus von K. Engliß (im Grundsatz ein Anhänger der Brünner Schule), welcher den Gegenstand von s. g. teleologischen Erkenntnis in „Erscheinungen“ sieht, also in etwas, was die Gefahr des Realismus und die Ignorierung des Dualismus der kausalen und normativen Sphäre in sich trug.